

STUDENTPUBLIKASJONER

FRA INSTITUTT FOR ARKEOLOGI, KONSERVERING OG HISTORIE

HISTORIEFORMIDLING

SERIE 2 NR 2 2014

Universitetet i Oslo IAKH

FORORD

Det er med glede vi presenterer den andre utgivelsen av «Studentpublikasjoner fra IAKH». Alle tekstene er skrevet av studenter som har bestått masteremnet «HIS 4050 - Historieformidling». Disse publikasjonsseriene er «netttekster», de vil kun trykkes i digitale format. Den digitale trykkpresse som nå slår igjennom kan komme til å endre vår tids litterære verden like omfattende som bøker fra Gutenbergs boktrykkeri endret sin samtid. Masterstudentene på historie har fått rom til å vise sine formidlingsevner og den sjansen har mange av studentene tatt godt vare på. Med faglig dyktighet har de realisert en av Universitets viktige roller i samfunnet, nemlig å kommunisere den kunnskapen vi skaffer oss gjennom studier og forskning. Tekstene i denne publikasjonen er et utvalg av studentarbeidene fra våren 2014.

Masteremnet «Historieformidling» ble undervist første gang vårsemesteret 2012. Det ble opprettet på initiativ av daværende undervisningsleder professor Tor Egil Førland. Universitetslektor John McNicol har utviklet

emnet og har undervist i emnet alle de første fem semestrene. Vi er begeistret over at emnet i 2014 blir hedret med [«UiOs læringsmiljøpris for 2014»](#).

I løpet av fem semester har 168 studenter bestått emnet. Emnet har gitt studentene mulighet til å arbeide med sine faglige problemstillinger rettet mot formidling. Studentene har skrevet kronikker, tekster til Norgeshistorie på nett og laget podcaster. De har lyktes spesielt godt med å få sine formidlingstekster på trykk i media. Gjennom emnet har hele 60 tekster hittill havnet på trykk i nasjonale media, lokale media og i e-bøkene. 52 av 168 studenter har fått sine kronikker eller omarbeidede tekster på trykk. Det er 31%, en god uttelling. De har selv hatt ansvaret for kontakt med media og har med sin formidling bidratt til det offentlige ordskiftet. Slike studenter er instituttet stolte av å utdanne.

Studentpublikasjonene fra emnet "Historieformidling" blir publisert i to serier. Serie 1 lages med Apple-programvaren

«iBooks Author», denne blir lesbar på iPad`er og på OS X 10.9 og nyere for bærbare og stasjonære Mac`er. Studenttekstene i Serie 1 er utvidet med bilder, interaktive kart, videoer

og podcaster. Denne gangen har vi også med en quiz til sist i boka, som Kvinnegruppa Ottar Dahl har bidratt med. Vi ser frem til å få tilbakemeldinger på denne Eboken som tar i bruk vår tids digitale trykkpresse. Publikasjonene skal være fritt tilgjengelig, men selv om Serie 1 vil være kostnadsfri for brukeren vil den være avhengig av Apples plattform. Derfor vil studentpublikasjonene også publiseres i open access format.

Serie 2 vil bli publisert i Epub-formatet, mobi-formatet og i PDF. Tekstene blir da lesbare på alle plattformer, inkludert Kindle og andre nettbrett. Serie 2 vil være uten bilder, lyd og videoer - kun tekstene er i fokus. Publikasjonene vil være nedlastbare fra iBooks (serie 1) og DUO ved UiO (serie 2).

Det er mange som har bidratt til denne publikasjonen. Jeg vil takke Norgesuniversitetet for støtte til prosjektet om å ut-

«Gjennom emnet har hele 60 tekster hittill havnet på trykk i nasjonale media, lokale media og i e-bøkene.»

vikle emner ved IAKH som tar i bruk digitale læringsmidler. Alle som har bidratt med undervisning i emnet har hjulpet studentene noen steg på veien. Jeg vil takke ProTed – Senter for fremragende lærerutdanning for midler til å lønne en vitenskapelig assistent og jeg vil takke Erik Tobias Taube som vitenskapelig assistent og redaksjonsmedlem. Han har hatt et godt, men kritisk blikk på tekstene og han har hatt ansvaret for bildeutvalg og layout. Til sist vil jeg rette oppmerksomheten mot studentene som har lykket så bra med sin formidling.

Universitetslektor John McNicol

Emneansvarlig HIS 4050 Historieformidling

Studentpublikasjoner fra IAKH

Serie 2 nr 2 2014

Historieformidling

Publikasjonen er utgitt med støtte fra Norgesuniversitetet, ProTed og Institutt for arkeologi, konservering og historie ved Universitetet i Oslo.

Illustrasjoner

Vi ønsker å takke de institusjoner som har bistått med vederlagsfrie bilder.

Forside og utsnitt: «Impressio Librorum» (Boktrykk), kobberstikk i serien *Nova Reperta* (Nye oppdagelser) av Theodor Galle (1571–1633), etter kobberstikk av Jan van der Straet (1523–1605). Foto: The Metropolitan Museum of Art, New York

Redaksjon

Idé og ansvarlig: John McNicol

Utforming: Erik Tobias Taube

Kontakt

Studentpublikasjoner fra IAKH, c/o John McNicol

Universitetet i Oslo, IAKH,

Pb. 1008 Blindern 0315 Oslo

TID FOR ÅPENHET I FORTELLINGEN OM KRIGEN I NORGE

«At jeg som framtidig historiker må bruke tid og krefter i spørsmål omkring offentliggjøring av landssviksdommer snart 70 år etter krigens slutt, viser en lukkethet lite verdig et moderne demokrati» skriver masterstudent Kristian Walberg Olstad. Han etterspør enklere innsyn og større åpenhet i arkivene etter krigsoppgjøret.

Fra Nasjonal Samlings 8. Riksmøte på Bislett Stadion 27 september 1942. Foto: Riksarkivet

Tid for åpenhet i fortellingen om krigen i Norge

LANDSSVIKARKIVET

- Landssviksakene er en samling av de rettsdokumentene som oppsto ved alle landets politikamre i forbindelse med politietterforskningen og rettsforfølgelsen av nordmenn mistenkt for å ha støttet okkupasjonsmakten 1940-1945.
- Noen av personene fikk strenge dommer for alvorlige forhold, andre fikk mindre bøter eller påtaleunntelser. Svært mange saker ble henlagt.
- Normal sperrefrist for taushetsbelagte opplysninger er ifølge forvaltningsloven 60 år.
- Selv om Landssvikarkivet i prinsippet burde være fritt tilgjengelig, er det midlertidig sperret frem til 01.01.2015.

Som historiker blir man anbefalt å vurdere nøye om det er nødvendig å navngi tidligere NS-medlemmer. Det er nesten 70 år siden okkupasjonen tok slutt her til lands. Med jevne mellomrom blir det skrevet nye bøker, artikler og kronikker om Quislings medhjelpere, Nasjonal Samling, landssvikoppgjøret, frontkjempere og andre som gjorde valg det i ettertid er lett å kritisere. Nye historier skrives, og Historien skrives på nytt hver gang. Ikke alle passer like godt inn i historiefortellertradisjonen etter krigen. Eirik Veums to første bøker, *Statspolitiet* og *Hirðen 1933-1945*, i trilogien *Nådeløse nordmenn* har skapt store overskrifter i norsk presse på grunn av stor åpenhet. Debattens siste innslag er den nylig utgitte *Liste Nr. 1*, (Vega forlag), som er en liste over 16.069 nordmenn mistenkt for landssvik under og umiddelbart etter krigen.

Veums bøker og *Liste Nr. 1* forteller de historier andre har tiet om, og begge utgivelser bryter med konsensus i norsk historieskriving, som i årene etter krigen har lagt vekt på historisk anonymitet. Men der stopper likheten mellom de to, for det er stor forskjell på dømte landssvikere og de som er mistenkte for å være landssvikere. Mens Veums bøker bygger på rettskraftige dommer, er *Liste Nr. 1*, ifølge Vega forlag, Politidirektoratets liste over de som i mai 1945 var mistenkt for grovere arter av

landssvik. Listen ble distribuert til politimestre over hele landet og skulle hjelpe de norske myndighetene med å identifisere og lete opp landssvikere. Men det både Veums trilogi og *Liste Nr. 1* bidrar med, er at de setter den delen av norsk okkupasjonshistorie som lenge har vært tabu, på dagsorden.

I norsk krigshistorien har heltene vært mange og taperne få. Kun i de situasjoner og historier man absolutt ser viktigheten og nødvendigheten av et navn, skal det nevnes. Skal navn brukes bør det ikke bare være faglig begrunnet, vedkommende bør også ha hatt en sentral posisjon og et betydelig verv innenfor NS.

I Norge ble historieskrivingen etter krigen en del av gjenoppbyggingen av landet, og de historiene som ikke passet inn i nasjonsbyggingen forble uskrevet i mange år. Ved å navngi alle og ved å fortelle de historier som så langt har vært gjemt og glemt, bryter Eirik Veum normen. En slik åpenhet betyr

at de som ikke var involvert slipper mistanke, og det gjør arbeidet med å kontrollere de historiske opplysningene enklere.

Det kan se ut som om man i Norge i alle år etter krigen har vært opptatt av å skape et rosenrødt bilde av nordmenn og norsk okkupasjonshistorie, og man kommer stadig over historier som skiller seg drastisk ut fra den gjeldende historien om okkupasjonen av Norge og det norske rettsoppgjøret. Og det er nettopp her verdien av publiseringen av Liste Nr. 1 ligger. Dokumentet i seg selv har ingen historisk verdi stående alene. Uten andre kilder tilgjengelig har det ingen ting med historisk forskning å gjøre, men det kan bidra til å få i gang en debatt om norsk okkupasjonshistorie både blant historikere og blant nordmenn flest. Men ved en slik åpenhet er det viktig å huske at man i en rettsstat som Norge er uskyldig frem til det motsatte er bevist.

Ved fortsatt å anonymisere norsk krigshistorie kaster man mistanke over alle de som ikke gjorde annet enn å være pas-

«Det kan se ut som om man i Norge i alle år etter krigen har vært opptatt av å skape et rosenrødt bilde av nordmenn og norsk okkupasjonshistorie»

sive medlemmer, det være seg i hirden eller Nasjonal Samling. Etter så mange år burde åpenhet rundt historien om krigen i Norge være en selvfølge. Ved å navngi personer kommer det tydelig frem hvem som er dømt for hva, og ved å fortelle den delen av norsk okkupasjonshistorie som nordmenn flest ikke kjenner til skaper Veum nyanser til den allerede godt kjente historien.

Samtidig bør man også være forsiktig med å kritisere. Argumentet er at slik kritikk ofte kan føles problematisk for etterkommerne, både på seirende og tapende side, av de som under krigen gjorde valg man i ettertiden skulle sett ugjort. Men er det ikke nå, nesten 70 år etter krigens slutt, på tide med full historisk åpenhet? De som kjempet under krigen er snart en tapt generasjon. Etter de mange som i månedene og årene etter invasjonen valgte å bli medlem i Nasjonal Samling, som etter 25. september 1940 var landets eneste lovlige politiske parti er det nå barn og barnebarn som ofte snakker deres sak. Disse bidrar i stor grad

til å holde liv i debatten om anonymitet, og til at mange historier fortsatt forblir uskrevet.

«Ved fortsatt å anonymisere norsk krigshistorie kaster man mistanke over alle de som ikke gjorde annet enn å være passive medlemmer»

I arbeidet med min masteroppgave i historie ved Universitet i Oslo møter jeg denne problemstillingen nesten daglig. Innsyn i landssviksaker må søkes om enkeltvis, NS-medlemslister er vanskelig å oppdrive, og jeg kommer stadig vekk over nye oppsiktsvekkende historier som ikke passer inn i vår skrevne fortelling om okkupasjonshistorien.

At jeg som framtidig historiker må bruke tid og krefter i spørsmål omkring offentliggjøring av landssviksdommer snart 70 år etter krigens slutt, viser en lukkethet lite verdig et moderne demokrati. Vi er tredje generasjon etter krigen, og historisk åpenhet bør være en selvfølge.

At det finnes spesielle saker og historier som av ulike grunner er unntatt offentligheten, er ikke til å unngå. Mange vil sikkert mene det er i den kategorien Liste Nr. 1 hører hjemme. Jeg mener samfunnet anno 2014 bør være klar for

en åpenhet om hva som faktisk skjedde i Norge under andre verdenskrig. En sønn eller datter kan skjemmes over de valg en far eller mor gjorde, men med barnebarngenerasjonen på vei inn i voksenlivet er det på tide at historien fortelles med de mange ulike ståsteder og synsvinkler en slik historie har. Jeg tror at jo mer vi snakker om det, jo mer som kommer frem, jo lettere vil alle historiene bli en del av norsk krigs- og etterkrigshistorie. Knappt noen norsk mann eller kvinne i dag vil stille barn og barnebarn ansvarlig for hva tidligere generasjoner måtte ha gjort. Bare med større åpenhet vil den skam som eventuelt fortsatt sitter i, bli borte.

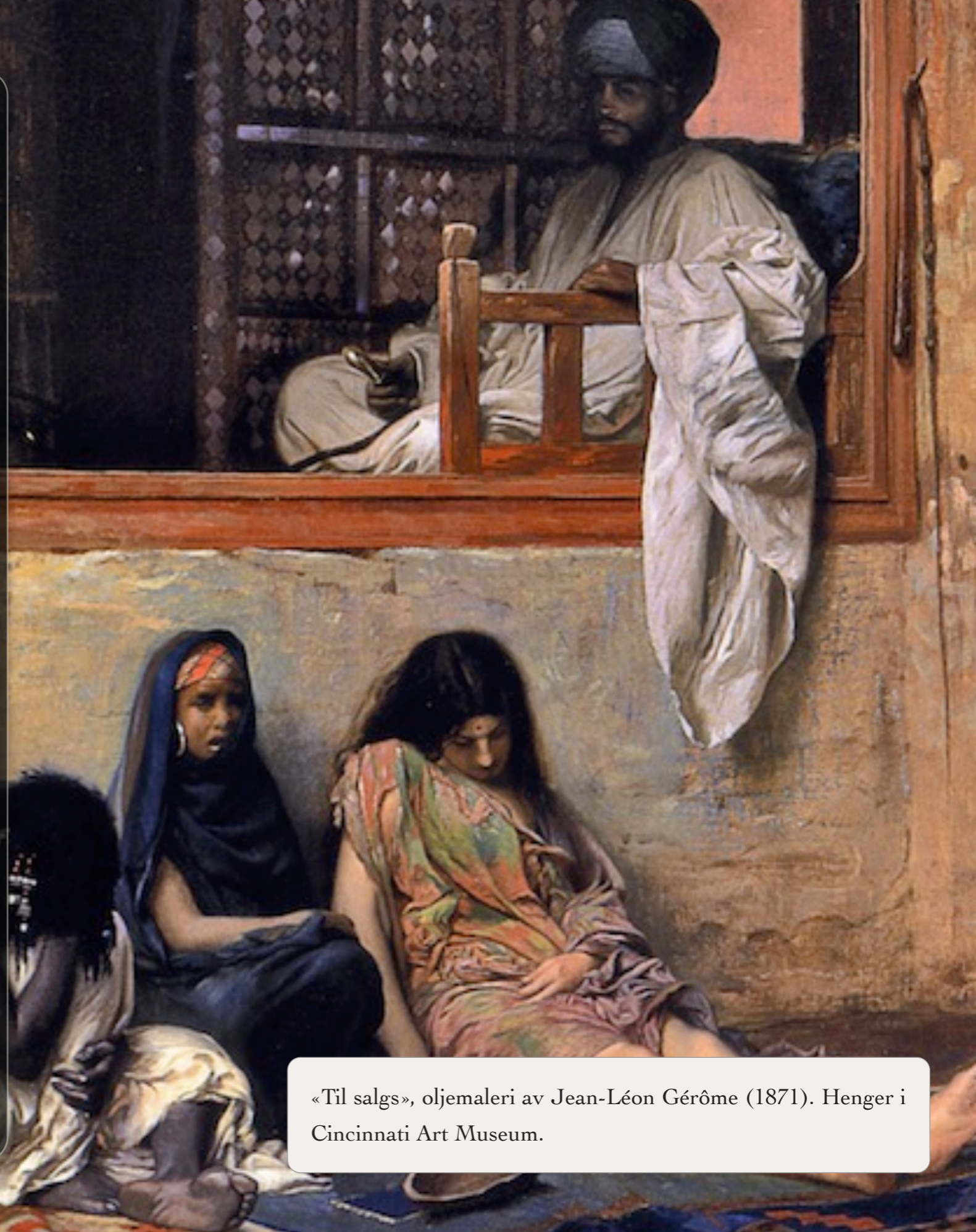

Kristian Walberg Olstad er masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo.

2

TRAFFICKING AS

Det kunne vært lønnsomt å investere i menneskehetens kanskje eldste handelsvare, tenker Lasse Thomassen i denne kronikken om moderne slaveri.

«Til salgs», oljemaleri av Jean-Léon Gérôme (1871). Henger i Cincinnati Art Museum.

LASSE THOMASSEN

—

Trafficking AS

Tenk om de som selger mennesker hadde gått inn for å børsnotere seg. Da skulle selv jeg investert i aksjer, for en bedre og tryggere deal skal du lete lenge etter.

Handel med mennesker har eksistert så lenge som handelen selv, noe som må sies å være en respektabel levetid. Menneskehandel er tilsynelatende en del av menneskers natur, noe som sikrer en jevn etterspørsel. Og etterspørselen er tiltagende; menneskehandel er den raskest voksende kriminaliteten i verden i dag, med en omsetning på imponerende 32 milliarder dollar årlig.

Menneskehandel har også særdeles gunstige rammevilkår, noe som også gjør det til en trygg deal. Myndighetene vet ofte lite om hvordan man skal håndtere det, sjansene for at

bakmennene blir tatt regner man for 1 til 100 000, og blir de først tatt, er fengelsstraffene svært lave. Menneskene som blir kjøpt og solgt blir ofte voldtatt, truet og/eller gjort avhengige av dop, slik at de blir enkle å ha med å gjøre. I tillegg er det svært få som slipper unna når de først har blitt solgt, ca 1 av 100, noe som sikrer fornøyde kunder. I en del land er menneskehandel en så stor del av landets økonomi at politiet og politikere engasjerer seg i menneskehandelen, noe som gjør det nærmest umulig for aktivister å gjøre noe som helst. I Thailand, for eksempel, er tilreisende sexkjøpere den viktigste formen for turisme, og er dermed svært viktig for landets økonomi.

Det er også en god deal med tanke på hvor mye penger som går til arbeidsgiver, og hvor lite som går til arbeidstaker. I mange tilfeller får ikke arbeidstaker noe som helst, og det man får, i form av mat og losji, er et minstekrav med tanke på overlevelse. Og, noe som gjør menneskehandel unikt og som er hovedgrunnen til at du bør investere i akkurat dette, er at mennesker, i motsetning til narkotikaindustrien, kan mennesker brukes om og om igjen. Så lenge man holder dem i live, vil man kunne tilby et produkt som kan brukes om og om igjen. De vil heller ikke bli byttet ut av nyere teknologi, slik som i våpenindustrien. Dette sikrer fornøyde kunder.

Noen tenker kanskje at det overnevnte høres litt uheldig ut for menneskene som blir solgt, men også på det punktet finnes det gode nyheter. Det er nemlig svært få nordmenn som blir utsatt for menneskehandel, da Norge i stor grad er et såkalt destinasjonsland. Dermed kan vi med god samvittighet, om ikke investere direkte i Trafficking AS, i alle fall sponse menneskehandel ved å benytte oss av de godene som kjøp og salg av mennesker muliggjør. Og godene er mange. Prostituerte fra Øst-Europa og Nord-Afrika, for eksempel. Dersom du liker at partneren er litt yngre enn hva som er lov i Norge, er det mange destinasjoner du kan reise til. Moralene er derfor: Dersom du ønsker å støtte menneskehandel, så er det å kjøpe sex et veldig godt alternativ. Mange gjør ikke denne tilsynelatende åpenbare koblingen mellom menneskehandel og prostituerte av utenlandsk opprinnelse. De tror kanskje at den prostituerte ville dra til Norge for å bli prostituert, og at foreldrene hadde opprettet en sparekonto slik at hun fikk råd til å fly til Norge da hun ble 15 år. Det er viktig at du, som potensiell investor, forstår sammenhengen mellom sexkjøp og menneskehandel, slik at du kan oppfordre venner og kjente til å kjøpe sex, og da helst av de som ikke er norske.

Liker du ikke å kjøpe sex liker du kanskje billige klær. Mange kjeder bruker barnearbeid for å produsere klærne de selger. Dette er også en glimrende mulighet til å støtte menneskehandelen. Nordmenn spiser rundt 14 kilo sjokolade i året. Er du en av de som liker sjokolade, bør du vite at sjokoladeindustrien også bidrar til etterspørsel og vekst i kjøp og salg av mennesker. Vi nordmenn er ikke bare glad i sjokolade, men i porno. Vi er helt i toppen internasjonalt hva gjelder bruk av porno. Pornoindustrien stimulerer også til menneskehandel. Kvinner og barn

MENNESKEHANDEL

- Menneskehandel er definert i FN's såkalte Palermoprotokoll, og er i Norge nedfelt i Straffelovens § 224. Menneskehandel er definert som personer som med tvang utnyttes til arbeids- og tjenesteytelser - gjerne knyttet til prostitusjon, tvangsarbeid og krigstjeneste.
- Omfanget av menneskehandel er vanskelig å anslå. Ifølge organisasjonen Global Freedom Center er det globalt mellom 20.9 og 30 millioner ofre for menneskehandel.
- I 2013 var antallet personer dømt for menneskehandel 5776, ifølge samme organisasjon. Av disse var en overveiende antall knyttet til sexhandel.
- Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) anslår at 68% av ofrene er i tvangsarbeid, 22% i tvunget sexarbeid og 10% i statlig organisert tvangsarbeid.

blir i en del tilfeller solgt med eneste hensikt å lage pornografi. Dermed bidrar man også indirekte til å støtte opp om menneskehandel ved å kjøpe og se porno. Det vil si at folk kan sitte i de tusen hjem og klikke inn sin støtte.

Det er dog et par utfordringer:

1. Det har blitt noe mer fokus på menneskehandel de siste årene. Ulike aktivistgrupper, organisasjoner og forbund, feminister som barnevernere prøver å tale enkeltskjebnens sak. Nordmenn og andre må ikke begynne å spørre seg hvordan jenta filmen kan være 16 år når hun ser så mye yngre ut, hvordan sjokoladen kan være så billig, og hvordan kleskjedene kan tjene seg så rike på tilsynelatende underprisede klær. Heldigvis består menneskehandelen av sannheter og skjebner som de aller færreste orker å forholde seg til, langt mindre å engasjere seg i for å avskaffe. Det virker også som om mennesker ikke bryr seg noe særlig før de selv blir rammet eller påvirket. Menneskelig solidaritet er altså ikke på langt nær nok for folk til å gi opp noen av godene man har tilgang på. Dette er gode nyheter for Trafficking AS.

2. Det er nå, i visse deler av verden, mulig å få kjøpt slaver for 50 norske kroner. Vi må passe på at mennesker ikke blir så lite verdt at det ikke er noe å tjene på dem. Denne utviklin-

gen kan også ses på som fordelaktig. Det at slaver blir tilgjengelig for hvermannsen gjør at man får en helt ny kundegruppe. Prisene er ikke tilsvarende lave i Norge ennå, men så er penger normalt ikke et problem for oss nordmenn, så lenge det gjelder noe vi virkelig vil ha.

Dersom du leser i ca 200 ord i minuttet, som er gjennomsnittlig lesehastighet for voksne, har 9 mennesker blitt solgt til ulike former for slaveri mens du har lest denne kronikken. Snakk om produktivitet. Vel verdt å investere i, til tross for at ofrene får livene sine ødelagt. Som en klok mann en gang skrev: "Heldigvis kan vi tåle så inderlig vel den urett som ikke rammer oss selv".

Lasse Thomassen er lektorstudent ved Universitetet i Oslo, musiker og frihetsforkjemper. Han skriver masteroppgave om hvordan FN har arbeidet med å bekjempe menneskehandel. Kronikken ble publisert i Vårt Land 4. juni 2014.

3

RUSSLANDS OMBUDSMANN

I Russland er ombudsmannen i dag en godt etablert institusjon, og det mange peker på som et glimt av håp i Russlands ellers så problematiske forhold til menneskerettigheter. Men slik har det ikke alltid vært, skriver Christoffer Hobbelstad.

Fra venstre: Boris Yeltsin, Mikhal Gorbatsjov, Leonid Brezhnev, Josef Stalin og Vladimir Lenin. Foto: therussianshop.com

CHRISTOFFER HOBELSTAD

Russlands ombudsmann

Nyheter om fengslede journalister, lover mot homofili og andre brudd på internasjonale menneskerettigheter i Russland dukker ofte opp. Med Russlands inntog i Ukraina og Krimhalvøya vil skeptikere til Russland forvente mer av det samme, og den russiske ombudsmannen kan dermed få hendene fulle.

Ombudsmannen er ofte valgt av et lands parlament eller regjering, men skal likevel være politisk uavhengig og ingen politikere står utenfor hans myndighet. Posisjonen har i oppgave å forsvare borgernes rettigheter mot organisasjoner, regjeringer eller andre som krenker en eller flere personers rettigheter. Land som ønsker å bli medlem av EU er påbudt å ha opprettet en ombudsmannsstilling. I Russland er ombudsmannen i dag en godt etablert institusjon, og det mange peker på

som et glimt av håp i Russlands ellers så problematiske forhold til menneskerettigheter. Slik har det ikke alltid vært.

Etter at Russland underskrev og godtok Menneskerettighetserklæringen i 1991, en lov som i sin natur står over statens egen lovgivning, tok det ikke lang tid før en reformvillig president i Jeltsin og rigide politiske institusjoner fra Sovjettiden kolliderte. Det skulle komme til å ta tid før en ombudsmann var på plass, et krav fra EU om Russland skulle bli medlem. Først i 1994 fikk Russland opprettet en stilling tilsvarende EUs krav om ombudsmann, men som historien har vist har Russland ofte problemer med å støtte en institusjon som åpent kan kritisere staten. Resultatet ble at Russland hadde en slags ombudsmann, men med svært begrensede ressurser og minimal myndighet.

I 1996 ble Russland inkludert i Europarådet, til tross for Europas bekymringer rundt menneskerettigheter generelt og krigen i Tsjetsjenia spesielt. Russland ble til tross for disse bekymringene godtatt ettersom de ifølge Europarådet hadde vist tilstrekkelig vilje til å i fremtiden rydde opp i problemene. Senere samme år fikk Russland endelig innlemmet en paragraf om menneskerettigheter i grunnloven og myndigheten til ombudsmannen ble utvidet. I følge loven var dette til-

strekkelig i henhold til EUs krav. Ombudsmannen stod fritt til å på egen hånd publisere sine funn og alle, selv landets øverste ledere, kunne granskes. Russland anno desember 1996 hadde altså på papiret et solid lovverk og en stilling med mandat til å forsvare rettighetene til russere i både inn- og utland.

Uheldigvis henger flere trekk ved Sovjetunionens politikk igjen i det moderne Russland. Sovjet hadde ofte et nærmest fascinerende misforhold mellom lov og praksis, og uheldigvis var dette også tilfelle her. Ombudsmannen skulle velges i Dumaen, og måtte ha 2/3 flertall for å vinne. Ettersom Russisk entusiasme for en europeisk tilnærming stagnerte i andre halvdel av 1990-tallet hadde Dumaen store problemer med å bli enig om hvem de skulle utnevne som ombudsmann. Mistillit mot Europavennelige kandidater vokste og følelsen at Russland var noe unikt og annerledes fra Europa oppmuntret flere til å se etter egne, russiske løsninger, i stedet for å føye seg etter Europas forslag. Den første offisielle ombudsmannen ble valgt først i 1998 (tidligere hadde

stillingen hatt et annet navn og variert noe fra EUs ideal) etter lang strid i Dumaen, og valget forsterket skillet mellom de som så mot EU og de som speidet bakover til Sovjetunionen.

Ombudsmannen hadde ikke myndighet til å gå rettens vei i saker hvor menneskerettighetene hadde blitt brutt, men

kunne foreslå lover, overvåke og rapportere. Med slik myndighet var det en smal sak for Russlands ledende elite å gjemme seg unna ombudsmannens granskende lupe. Antall klager til ombudsmannens kontor er også interessant. Fra 1998 til 2005 økte de fra nesten 7000 til over 54 000. Årene etter gikk de noe ned, men stort sett på grunn av at regionale Kampviljen til de

mange tusen som valgte å stå imot trusler om oppsigelse, stans i lønnsutbetaling og til slutt også arrestasjoner bør ikke være et glemt kapittel i norsk historie, og særlig ikke i skolens historieundervisning! ombudsmannkontor ble opprettet og klagene dermed fordelt på flere institusjoner.

«Sovjet hadde ofte et nærmest fascinerende misforhold mellom lov og praksis og uheldigvis var dette også tilfelle her.»

Siden Russlands tidlige steg mot en ombudsmannsposisjon har lite skjedd. Posisjonen har blitt lovfestet og dets mandat utvidet, men det er fortsatt en svært utsatt stilling hvor en er avhengig av ekstraordinære diplomatiske ferdigheter for å overleve. Utviklingen, hvor enn treg, kan likevel sies å ha gått i riktig retning. Selv om Russlands mangel på gjennom-siktighet på øverste nivå fortsatt hindrer de store gjennom-bruddene. Ved første øyekast ser Ombudsmannsposisjonen ut som et vellykket produkt av det moderne, mer åpne og re-formvillige Russland som var så synlig etter Sovjetunionens fall. Problemene er fortsatt mange og det er vanskelig å se hvor løsningene skal komme fra. Russlands inntog i Ukraina har plassert de nok en gang i sentrum av nyhetsbildet og det blir interessant å se hvor mye oppmerksomhet menneskeret-tigheter får. På et kontor i Moskva får garantert en allerede presset ombudsman enda mer å gjøre.

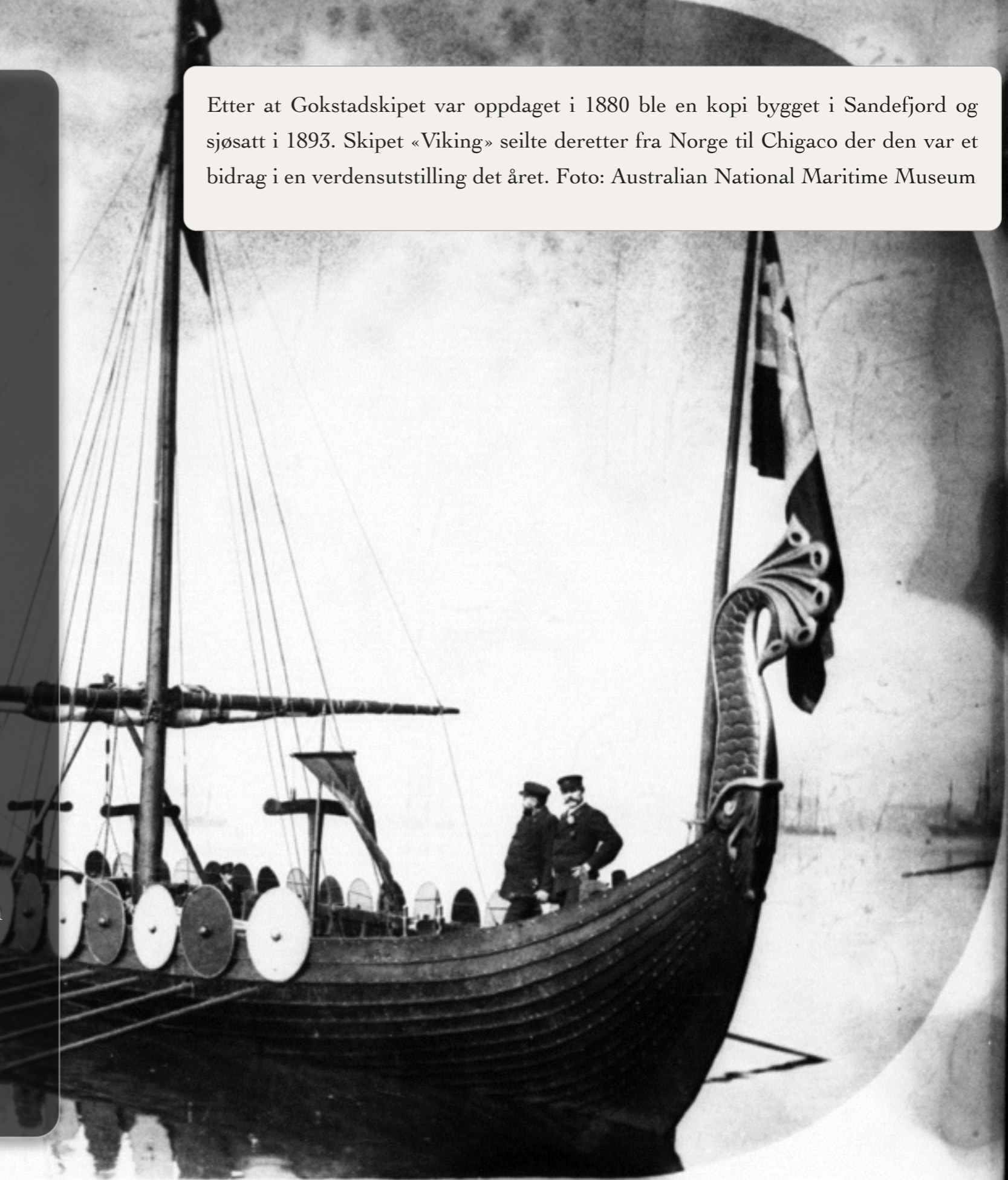
Christoffer Hobbestad går lektorprogrammet i historie og engelsk ved Universitetet i Oslo. Han skriver masteroppgave om betydningen menneskerettigheter hadde for amerikansk strategi i FN på 1950-tallet.

4

VIKINGEN I EUROPA – HVEM VAR HAN?

«Vikingen har rett og slett tatt populærkulturen med storm i kraft av å være en drapsmaskin av en hedning, gjerne beruset på både blod, mjød og fluesopp.» Andreas Kobberstad Dysthe spør om den voldelige fremferden virkelig er den eneste arven etter vikingene.

Etter at Gokstadskipet var oppdaget i 1880 ble en kopi bygget i Sandefjord og sjøsatt i 1893. Skipet «Viking» seilte deretter fra Norge til Chigaco der den var et bidrag i en verdensutstilling det året. Foto: Australian National Maritime Museum

ANDREAS KOBBERSTAD DYSTHE

—

Vikingen i Europa – Hvem var han?

Den moderne vikingen

Vikingen er en dagsaktuell figur i 2014. Han figurerer i svært påkostede filmproduksjoner og TV-serier, som for eksempel populære «Vikings» fra amerikanske History Channel. På idrettsarrangementer er han å finne med flaggmalt ansikt og horn på hjelmen, mens han synger om «røverfolk som kom fra nord» (fritt etter fotballsangen; «Alt for Norge»). I spillverdenen har også vikingene for lengst gjort sitt inntog i en rekke utgivelser med sine uovertrufne ferdigheter på slagmarken. Vikingen har rett og slett tatt populærkulturen med storm i kraft av å være en drapsmaskin av en hedning, gjerne beruset på både blod, mjød og fluesopp.

I England har journalisten Patrick Cockburn relativt nylig i The Independent kommet med en kronikk under tittelen "The Vikings Were Feared for a Reason". Her legges det nesten opp til at de moderne skandinaviske landene bør komme med en offisiell unskyldning overfor England med tanke på de forferdelige krigsforbrytelsene anglo-sakserne ble utsatt for av disse nordiske villmennene. Deres fremferd på de britiske øyer, sidestilles av Cockburn med tyske SS-soldaters fremferd i Polen i 1939. Altså er det ikke bare i den stereotype populærkulturen at vikingen er en ensidig volds mann.

Er dette virkelig den eneste arven vi har etter våre tidlige forfedre, eller er det mulig å problematisere dette bildet og kanskje tillegge disse historiske aktørene noen positive sider?

Vikingtidens viking

En av de tidligste kildene vi har til vikingene er fra år 793 e.kr og refererer til en bande sjørøvere som angrep klosterøya Lindisfarne i Skottland. Disse mennene hadde uten å nøle hugget ned hellige menn for fote, røvet og brakt blasfemi inn i hellige rom. Folk langs kysten av de britiske

øyer og kontinentet kunne bare vente i frykt på neste bølge av terror.

Vårt første møte med vikingene i kildene er altså rått og brutalt og kristne munkers beskrivelser er ikke særlig flatterende overfor våre skandinaviske forfedre. Har Cockburn rett i sin beskrivelse av disse folkene fra nord? Er en beklagelse anno 2014 på sin plass?

Vikingenes til dels voldelige innflytelse i Europa stopper for all del ikke opp med det første, men handlingsmønsteret forandret seg faktisk ganske fort. De brå og uforutsigbare angrepene langs Europeiske kyster, gikk fra midten av 800-tallet over til å ligne regelrette felttog som varte over lengre perioder. På en annen side ble voldsutgytelse også i mange tilfeller erstattet av pengekrav rettet mot fyrster for å unngå angrep. Såkalt Danegjeld tømte engelske sølvresurser i økende grad på slutten av 900-tallet. Vikingene var altså ikke helt uskyldige i å søke dominans overfor andre folkegrupper og stater, men at dette skal ha vært veldig særegent i det samtidige Europa, høres rart ut.

«Også i grunnlovsåret må det være rom for å kunne speide enda litt lenger bakover enn 200 år.»

Europeiske føydalherrers utnyttelse av egne undersåtter kunne også være brutal og ikke minst frekvent. I tillegg til utnyttning av egne undersåtter i et kappløp om bygging av status og rikdom, var også brutale kriger mellom kontinentale fyrster absolutt til stede. Hva var det da som gjorde nordboerne så forferdelige i denne fra før brutale verden? Det er nærliggende å tenke seg at de kulturelle forskjellene var viktige her. Vikingene var på et tidlig tidspunkt tydelig fremmede i Europa og aller viktigst; hedninger. Særlig dette må ha bidratt til de dårlige skuesmålene vi finner i de kristne kildene.

En mann med to kapper

En betydelig mengde av de utreisende skandinavene var ikke nødvendigvis beskjeftiget med hverken angrep på befolkning, ran eller pengeutpressing. Veldig mange hadde ingen krigerske intensjoner da de reiste fra hjemlandene, men så seg nødt til å dra av andre grunner. På en rekke steder ble det opprettet bofaste vikingkolonier og i mange tilfeller smel-

Mynter fra et depotfunn i 2007 nær byen Harrogate i North Yorkshire. Depotfunnet er det nest største fra de britiske øyer noensinne. Mynter fra samlingen kommer blant annet fra Afghanistan, Irland, Russland og Skandinavia - og var preget med symboler både fra norrøn og kristen mytologi. Man antar at en vikinghøvding gravde ned kisten med verdifullt metall en gang på midten av det urolige 900-tallet - etter at de herjende vikingene fra Skandinavia hadde slått seg ned i denne delen av England. Foto: JMiall / Wikimedia Commons

tet bosetterne også sammen med den lokale befolkningen, som for eksempel i Normandie i dagens Frankrike. Handel, assimilasjon og relativt fredelig sameksistens med folk på de britiske øyene og på kontinentet, ble for mange resultatet av sjøferden fra nord.

Å forklare det kompliserte forholdet mellom den svært heterogene gruppen «vikinger» og det føydale Europa er et foretak som er verdig et eget verk over flere bind, men det er viktig for allmennheten å få et snev av nyanse når man tenker på ordet viking. Vikingen opptrer for all del med både ringbrynje, øks og hjelm (dog uten horn), men i mange tilfeller har han

også med både handelsvarer, husdyr og såkorn i langskipet. Dette er en side av våre forfedre som i langt større grad fortjener å bli belyst når vi blir konfrontert med deres stereotyper i populærkulturen. Også i grunnlovsåret må det være rom for å kunne speide enda litt lenger bakover enn 200 år.

Andreas Kobberstad Dysthe er masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo.

5

LOKALT DEMOKRATI ELLER MAKELIGHET?

«Fra forarbeidene til formannskapslovene har vi mange opplysninger om embetsmennenes syn på bøndernes evner. Det er mange steder nedslående lesning,» skriver Karl Henrik E. Laache.

Karl Johan på Ladugårdsgärdet ved Stockholm, malt av Fredric Westin i 1838, året etter at Kongen signerte formannskapslovene Stortinget hadde vedtatt.

KARL HENRIK E. LAACHE

Lokalt demokrati eller makelighet for embetsmennene?

Da Eidsvollsmennene reiste hjem fra Eidsvoll i maidagene 1814 hadde de ikke innført demokratiet i Norge, men de hadde lagt grunnlaget for det som skulle bli et demokrati.

I lokalstyret var det fortsatt prest, fut og skriver som hadde makta. Men bøndene var med i dette styret, selv om det var embetsmennene som dominerte.

Det blir ofte sagt at det norske demokratiet ble født på Eidsvoll i 1814. Men det som ble født på Eidsvoll lignet lite på vårt moderne demokrati. Bare noen ganske få hadde stemmerett og det lokale selvstyret var ikke ferdig støpt.

I lokalsamfunnene, ute i kommunene, var mye ved det samme som før. Embetsmennene dominerte, men de var ikke

alene. På bygdene hadde bøndene og enkelte andre i lang tid vært deltakende i styret. Helt fra middelalderen hadde bøndene dømt på tinget som lagrettemenn, og på tinget hadde små og store saker som angikk lokalsamfunnet blitt diskutert og avgjort.

Midt på 1700-tallet ble bøndene tatt med i kommisjonene for fattigvesen og skole sammen med embetsmennene. Disse kommisjonene var bredt satt sammen, og besto av amtmanden, prosten, fogden, lensmannen, sognepresten og hans kapellan samt fire av de beste og kyndigste menn i bygden, og var oppnevnt av amtmanden og prosten. I praksis var det nok presten som var pådriver, og vi kjenner mange eksempler på prester som hadde store ambisjoner for sosialt arbeid og skolegang i sine sogn og prestegjeld.

Innføringen av alminnelig skolegang omkring 1740 kom ikke som en følge av opplysningsidealene. Den dansk-norske skolen ble opprettet for å skape gode og lydige undersåtter for den pietistisk innstilte kong Christian den sjette. Konfirmasjonen var innført som obligatorisk i 1736, og for at ungdommen skulle bestå overhøringen i Luthers katekisme og Pontoppidans forklaring var det nødvendig å lære å lese og

skrive, og få opplæring i bibelhistorien. Så vi kan snakke om en pietistisk opplysningsreform.

Det var flere årsaker til at bøndenes innflytelse økte utover fra midten av 1700-tallet. En var at det var praktisk å ha dem med siden det ikke fulgte noen penger med de ulike reformene som gjaldt skole eller fattigvesen, og senere vaksinasjonsvesen eller jordmorstell. Alle reformene kostet penger, og det var nye eller økte skatter som måtte betale det det kostet. Da var det lettere å øke inntektene dersom bøndene selv fikk være med å bestemme.

Tinget var ikke bare en rettsinstans, men i stor grad et høringorgan der embetsmennene kunne kunngjøre saker, og innhente allmuens mening om diverse ting, blant annet veibygging. Enkelte embetsmenn synes det er upraktisk å bruke tinget eller disse allmuesamlingene og ønsker seg representative organer, utvalg av bønder som kan binde allmuen eller opptre på vegne av den.

I Vardal ble det opprettet et slikt bygderepresentantskap allerede i 1810 og i 1815 oppfordret amtmann Hans H. Falbe sine fogder i Akershus til å få valgt et utvalg av bønder, syv i tallet, fordi det var mye enklere å snakke med disse syv enn

med hele allmuen på bygdetinget. På Øvre Romerike forkastet den daværende fogden, Borchsenius hele ideen fordi han mente at disse syv ikke kunne forplikte hele allmuen. På Nedre Romerike ble valgene gjennomført, det samme i Aker og Follo, og bygderepresentantskapene fungerte i noen år før de døde hen, uvisst av hvilken grunn. I Vardal var de i funksjon helt fra starten i 1810 og fram til formannskapslovene ble vedtatt i 1837.

Fra forarbeidene til formannskapslovene har vi mange opplysninger om embetsmennenes syn på bøndenes evner. Det er mange steder nedslående lesning. Prestene, sorenskriverne og fogdene beskriver mange steder en befolkning helt ute av stand til intellektuell aktivitet, nedsunket i fattigdom. Det er mange steder et dystert bilde av den norske bonden som tegnes av embetsmennene. Vi kan mistenke noen av dem for at hovedmotivasjonen for disse beskrivelsene er bekymringen for egen autoritet mer enn befolkningens evner. Embetsmennenes syn på seg selv som et helt nødvendig bindeledd mellom en udannet og umyndig befolkning er påfallende.

Ikke minst amtmannen som sto bak forsøkene med bygderepresentantskap i Akershus i 1815 og 1816 har et syn på bonden som uegnet til å delta i styret. Han skriver i sin inn-

beretning til lovkommissjonen at han er redd disse representantskapene skal gi bøndene ideer om at de kan styre seg selv, og at de får det for seg at de ikke trenger embetsmennene! Men ikke alle var like pessimistiske, meningene blant fogdene og sorenskriverne var også varierte. Noen leverer klare og sterke forsvar for at bøndene bør med i styret.

Lese- og skrivekyndigheten varierte ganske kraftig, og dermed også de muligheter bøndene hadde til å være med i lokalstyret i sin bygd. Det var en kraftig forbedring i løpet av 1700-tallet, som blant annet undersøkelser av antallet bøker på skiftene på gårdene som Jostein Fet har foretatt. Antallet bøker som er registrert på disse skiftene har en kraftig økning fra begynnelsen til slutten av 1700-tallet. Det samme gjør tilgangen på aviser og tidsskrifter, også på bygdene. Kunnskap var viktig, da som nå.

For diskusjonen om lokalstyret var det et sentralt argument fra dem som ønsket medvirkning at bøndene kunne velge stortingsmenn og selv velges til Stortinget, men ikke velge eller velges til lokale organer.

Vendepunktet kom med det såkalte «bondestortinget» fra 1833, der bøndene fikk flertall for første gang. Da hadde

saken om formannskapslover vært ute på høring i flere omganger og motstanden blant embetsmennene hadde gradvis blitt svakere. En grunn var ganske sikkert at opplysningen blant bønder også hadde bedret seg i disse årene, og bøndenes selvbevissthet likeså. I 1836 ble lovene vedtatt av Stortinget, og den 14. januar 1837 sanksjonert av kong Karl Johan, på minnedagen for Kielfreden i 1814.

Karl Henrik E. Laache er masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo. Han skal i sin masteroppgave undersøke forholdet mellom bønder og embetsmenn i lokalforvaltningen i Norge fra slutten av 1700-tallet og frem til formannskapslovene ble innført i 1837. Kronikken sto på trykk i Eidsvoll Ullensaker Blad 5. juni 2014.

6

VIKTOR JANUKOVITSJ OG ANDRE MIDDELALDER- KONGER

«De påfallende likhetene mellom Viktor Janukovitsj og norske konger under borgerkrigene på 1100-tallet viser hvor uforanderlige virkemidlene i internasjonal politikk kan være», skriver Ole-Albert Rønning.

Victor Janukovitsj, her avbildet med Slovakias president Ivan Gašparovič, i anledning signeringen av en samarbeidsavtale i juni 2011. Foto: Bratislavská župa / Flickr

Ole-Albert Rønning

Viktor Janukovitsj og andre middelalderkonger

Fra sitt asyl i Russland har Ukrainas forhenværende president Viktor Janukovitsj visstnok ment at russiske soldater skal hjelpe ham med å gjenvinne kontrollen over hjemlandet. Dersom man tror dette er et nytt fenomen må man tro om igjen.

Snorres kongesagaer forteller om flere personer som minner mye om Janukovitsj, og i løpet av borgerkrigstiden i Norge på 1100-tallet ser vi gang på gang at politiske ledere, konger eller stormenn, flykter til utlandet på jakt etter hjelp og støtte.

Mislykket politiker

Et typisk eksempel er Magnus Erlingsson, den norske kongen som flere ganger møtte rømme til slektningene sine i Danmark når han ble beseiret av rivalen Kong Sverre. De fleste av flyktningene vi leser om i middelalderkildene var enten jyplinger som hadde mislyktes i å rappe kongetronen, jyplinger som hadde tenkt å rappe kongetronen, eller konger som hadde fått tronen sin rappet av en jypling, som Magnus Erlingsson eller Viktor Janukovitsj.

Magnus er også typisk med tanke på at han rømte til slektningene sine. Han var nemlig tremenningen til den mektige danske kongen, som utvilsomt var en god venn å ha i en knipe. Dette er et fenomen vi treffer på igjen og igjen når vi leser i Snorres kongesagaer. Mislykkede politikere flyktet til venner eller slektninger i nabolandene. Selv om Viktor Janukovitsj og Vladimir Putin ikke er i slekt er det igjen lett og se paralleller. Ekspresidenten har hatt et godt forhold til Russland, og det er derfor ikke overraskende at han, som Magnus Erlingsson, rømmer dit han vet han kan få støtte når krisen er et faktum.

Utenlandsk støtte

I likhet med Janukovitsj ønsket middelalderens stormenn gjerne utenlandsk intervensjon på deres side i innenrikspolitiske konflikter. Når de rømte til utlandet var mennene vi leser om i kildene ute etter økonomisk og militær støtte som kunne hjelpe dem til å nå sine politiske mål.

Det beste eksempelet på dette er den norske høvdingen Erling Skakke som i 1161 rømte til Danmark hvor han fikk hjelp av den danske kongen Valdemar. Som så mye annet var ikke denne hjelpen gratis. For å få den måtte Erling, ifølge Snorre, gi hele Østlandet til kongen. Dyr støtte vil nok mange si, men så langt var mange av middelalderens flyktninger villige til å gå for å nå sine mål.

Kynisk

Dette eksempelet understreker også et annet viktig poeng, nemlig at det på ingen måte var medmenneskelighet som inspirerte flyktingenes verter til å ta imot gjester i middelalderen. Det var tvert imot kald egeninteresse. Hva en flyktning hadde å tilby var helt avgjørende for om han fikk støtte og asyl eller ikke.

«I likhet med Janukovitsj ønsket middelalderens stormenn gjerne utenlandsk intervensjon på deres side i innenrikspolitiske konflikter.»

Det er derfor nærliggende å spørre seg hva den russiske presidenten, Vladimir Putin, får igjen for å huse sin ukrainske kollega. Igjen er parallellene til maktspeilet i Skandinavia for 900 år siden slående. I kildene ser vi eksempler på at danske konger brukte kongelige norske flyktingers krav på tronen som unnskyldning for å invadere Norge. I 1204 kom for eksempel Kong Valdemar II til Oslofjorden med hele 300 skip for å hjelpe den norske kongssønnen og flyktingen Erling Steingeg til makten. Prisen var at Erling anerkjente at Norge var et lydrike under Danmark.

Det kan se ut til at noe lignende har skjedd 810 år senere. Viktor Janukovitsjs velsignelse gir Putins militære operasjon på Krim en viss legitimitet, på samme måte som Erling Steinvegg gjorde det for Valdemars forsøk på å kontrollere Norge.

Tidløs politikk

De påfallende likhetene mellom Viktor Janukovitsj og norske konger under borgerkrigene på 1100-tallet viser hvor uforanderlige virkemidlene i internasjonal politikk kan være. Teknologien forandrer seg, landegrensene flytter på seg, men det kan se ut til at mislykkede herskere som Janukovitsj eller Magnus Erlingsson alltid vil søke hjelp til å gjenvinne dyrebare makt, enten den hjelpen kommer fra Vladimir eller Valdemar.

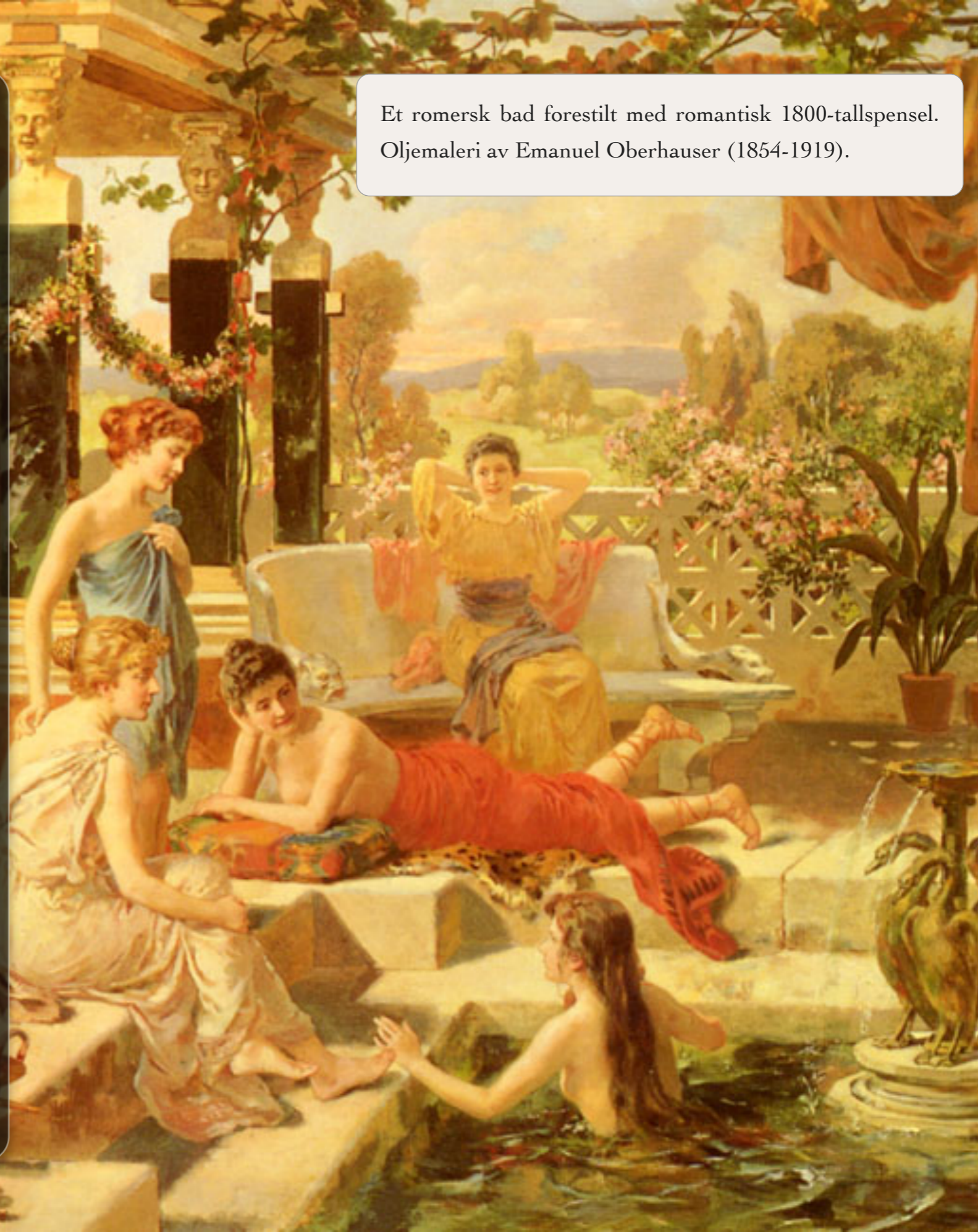

Ole-Albert Rønning er masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo. Han skriver masteroppgave om hvordan flukt og eksil ble brukt politisk av eliten under borgerkrigene i Danmark og Norge på 1100-tallet.

DET ROMERSKE BAD – SPA-KULTURENS VUGGE

«I vårt århundre har investorer plassert pengene sine i spa-hoteller med badeanlegg som sterkere enn noen gang tegner konturene av det romerske badet», skriver Per Edgar Melsom. På ett punkt skiller de seg imidlertid sterkt fra romertidens badekultur.

Et romersk bad forestilt med romantisk 1800-tallspensel. Oljemaleri av Emanuel Oberhauser (1854-1919).

PER EDGAR MELSOM

Det romerske bad – spa-kulturens vugge

Av alle kjente sivilisasjoner er det ingen som har hatt en så sterk hengivenhet til bad og bading som romerne. Hygienen var selvsagt et viktig motiv for å oppsøke badet, men skikken tilfredsstilte flere behov enn dette. Badeanleggene var tiltalende innredet og utstyrt med fasiliteter for både sport, massasje, kroppskultur og avslapping, og det ble lagt til rette for et sosialt samvær, forretningssamtaler og sladder. Populariteten til de offentlige badene er godt dokumentert gjennom skriftlige kilder, og arkeologien viser oss at det bare er templene som overgår badeanlegg i antall.

En ettermiddag for romeren bestod av et lett måltid og litt hvile, etterfulgt av et besøk i badet. Denne skikken var godt

forankret i antikkens oppfatning om at renslighet var bra både for den somatiske og den mentale helsen. Greske og romerske leger hadde svært detaljerte beskrivelser av bad i varmt, kaldt og lunkent vann som terapi mot ulike lidelser.

Aristokratiet hadde flere motiver for å oppføre og drive badeanlegg. De kunne øke sin gunst i befolkningen ved å bygge dem, samtidig kunne badet også bli en god inntektskilde, selvom entreen var lav. Dessuten var det av stor viktighet for myndighetene i provinsene å vise sin romerske borgerånd ved å imitere de monumentale badeanleggene i Roma.

Etter Romerrikets sammenbrudd var det den muslimske kulturkretsen i Midtøsten som videreførte badeanleggenes teknologi og kultur. I Europa ble ikke bruken av badeanleggene videreført, de religiøse lederne hadde nok ikke noe imot badets hygieniske funksjon, men de kunne nok ha betenkeligheter med flere sider ved de sosiale aktivitetene som foregikk i badeanleggene. Allikevel ble flere bad opprettholdt gjennom middelalderen, men i senmiddelalderen ble disse også stengt, først og fremst på grunn av de mange periodene med pest og andre smittsomme sykdommer som traff Europa.

Gjennom 1600- og 1700-tallet oppstod nye helsetilbud i Europa. De mest kjente er kurbadene, som i hovedsak ble brukt av aristokratiet. Denne kulturen forplantet seg til det stigende borgerskapet, og ble starten på spa-kulturen, slik vi kjenner den i dag. Fra midten av 1800-tallet våknet forståelsen for renslighetens betydning i Europa. I flere land ble det anlagt bad ved elver og innsjøer eller som sjøbad ved havet.

Norge hadde bondekulturen i århundrer hatt en egen ukedag for bading, nemlig lørdag (av norrønt «laugardag»). Badeanstalter etter europeisk mønster fikk vi først fra slutten av 1800-tallet, da en del hoteller ved Oslofjorden begynte å tilby varme og kalde sjøbad. På 1900-tallet ble det over hele landet bygd badeanlegg for en mye bredere målgruppe. Det var de kommunale folkebadene, som hadde hygiene som sitt eneste formål. I andre halvdel av det forrige hundreåret ble folkebadene erstattet av svømmehaller over hele landet, mens velstandsutviklingen henviste den personlige hygien til det enkelte hjem, der nesten alle etter hvert hadde fått råd til eget baderom.

I vårt århundre har investorer plassert pengene sine i spa-hoteller med badeanlegg som sterkere enn noen gang tegner konturene av det romerske badet. Det er både varme og

kalde bad, dampbad, badstubad og boblebad, gjerne kombinert med tilbud om massasje og manikyr og servering ved bassengkanten. Det er likevel et stort avvik fra romertiden. Trass i at også vår tids spa-anlegg er formelt åpne for allmennheten, er entreen så dyr at det er et fåtall som har mulighet til å besøke dem jevnlig. Her har vi et paradoks. I verdens rikeste land bygges det badeanlegg. Men i motsetning til hva som var tilfelle i Romerriket kan ikke folk flest bruke dem slik tilfellet var i antikken. Den gangen var badeanlegget byens sosiale midtpunkt med adgang for alle.

Per Edgar Melsom er en 67 år gammel masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo, med bakgrunn som ingeniør og prosjektleder hos Norsk Hydro. Temaet for hans masteroppgave er «Det romerske bad i den urbane kontekst». Kronikken var på trykk i Østlands-Posten 14. april 2014.

DEN GLEMTE MOTSTANDSKAMPEN?

«Kampviljen til de mange tusen som valgte å stå imot trusler om oppsigelse, stans i lønnsutbetaling og til slutt også arrestasjoner bør ikke være et glemt kapittel i norsk historie», skriver Karoline Torkildsen.

Arresterte lærere i Kirkenes, antakelig 1942. Foto. Riksarkivet

Karoline Torkildsen

Den glemte motstandskampen?

Da spillefilmen “Max Manus” kom på kino i 2008 malte den et bilde av Norge under tysk okkupasjon fra 1940 til 1945 som nok er vanskelig å kjenne seg igjen i, både for de som levde i Norge da, og for historikere som har forsket på denne perioden i ettertid. Fartsfylt action der Manus og de andre i motstandsgruppa sprenger i stykker arkiver og tyske skip ved Oslo havn var tross alt ikke hverdagskost, selv om det utvilsomt fungerer godt som underholdning for oss i etterkant. Faktum er at de fleste kampene mellom det tyske okkupasjonsstyret, Vidkun Quislings “Nasjonal Samling” (NS) og den gjengse nordmann i stor grad foregikk i det stille, gjerne i form av sivil ulydighet. En av disse, for mange ukjente, motstandskampene foregikk mellom lærerne i den norske skolen,

den tyske ledelsen i Norge ved rikskommisær Josef Terboven og NS-leder Vidkun Quisling.

Norsk lærersamband – Fagforeningen som aldri ble noe av

Terbovens radiotale til det norske folk i september 1940 var et klart signal om at norske tjenestemenn ville få sin lojalitet til Norge testet mot Quislings mange reformplaner for det offentlige. For lærerne ble dette tydelig allerede i 1941 da Terboven forsøkte å politisere de norske lærerorganisasjonene i nasjonalsosialistisk retning. Dette forsøket slo imidlertid helt feil da nesten 14 000 lærere i protest meldte seg ut av organisasjonene og heller opprettet illegale nettverk seg i mellom. På tross av trusler om masseoppsigelser og tilbakeholdt lønn opprettholdt lærerne denne motstanden. I februar 1942 forsøkte Quisling og NS å opprette en ny felles organisasjon for alle lærere i Norge, Norsk lærersamband, med tvungent medlemskap. Etableringen av organisasjonen var et forsøk på å få i gang en politisk indoktrinering av nasjonalsosialistisk ideologi i skolen, noe både okkupasjonsstyret og NS så på som svært viktig siden motstanden i befolkningen mot okkupasjonen var såpass stor. Igjen ble det med forsøket; på

tross av tvungent medlemskap protesterte lærerne individuelt mot medlemskap, og dette var en av hovedgrunnene til massearrestasjonen av yrkesgruppen 23.mars 1942.

Arrestasjonene av lærerne – arbeidsleir og paroler

Som følge av den massive motstanden mot Terboven og Quislings forsøk på å tvangsinnlemme lærerne i en egen politisk, organisasjon underlagt Kirke- og undervisningsdepartementet ble det under den månedslange vinterferien i mars 1942 utstedt arrestordre på ca 1100 mannlige lærere. Av disse ble omlag 500 i april sendt til tvangsarbeid i Kirkenes. I mai fulgte flere etter. Etter at Kirke- og undervisningsdepartementet ble presset til å erklære Norsk lærersamband som en ikke-politisk organisasjon, valgte flere av de arresterte lærerne å inngå medlemskap for å få reise hjem igjen. En rekke fremholdt likevel motstanden og nektet fremdeles å melde seg inn.

«Hvorfor dette eksempelet på sivil ulydighet, med stor betydning for ettertiden, er såpass lite vektlagt i nyere historieformidling må sees på som underlig.»

Gjennom de illegale grupperingene lærerne i mellom valgte man å sende ut en parole til alle lærere i Norge der man oppfordret alle til ikke å søke på nye stillinger i skoleverket, ei heller å gå inn i stillingene til de som ble arrestert. Samholdet lærerne i mellom førte til at planene om å bruke skolen som indoktrineringsentrum av nasjonalsosialistiske ideer til slutt ble avsluttet, både fra tysk- og norsk hold. I tillegg var det stor behov for å bruke skolebygningene som kaserner for tyske soldater, og dette bidro nok mye til at den politiske styringen av skolens innhold ble satt på vent.

Lærernes motstandskamp - Glemte for ettertiden?

Lærernes massive nei, både til medlemskap i Norsk lærersamband samt undervisning etter nasjonalsosialistiske læreplaner, bidro sterkt til at skolen som oppdragerinstitusjon ikke kunne brukes til å svekke den norske befolkningens motstand mot både den tyske okkupasjonen og mot Quislings

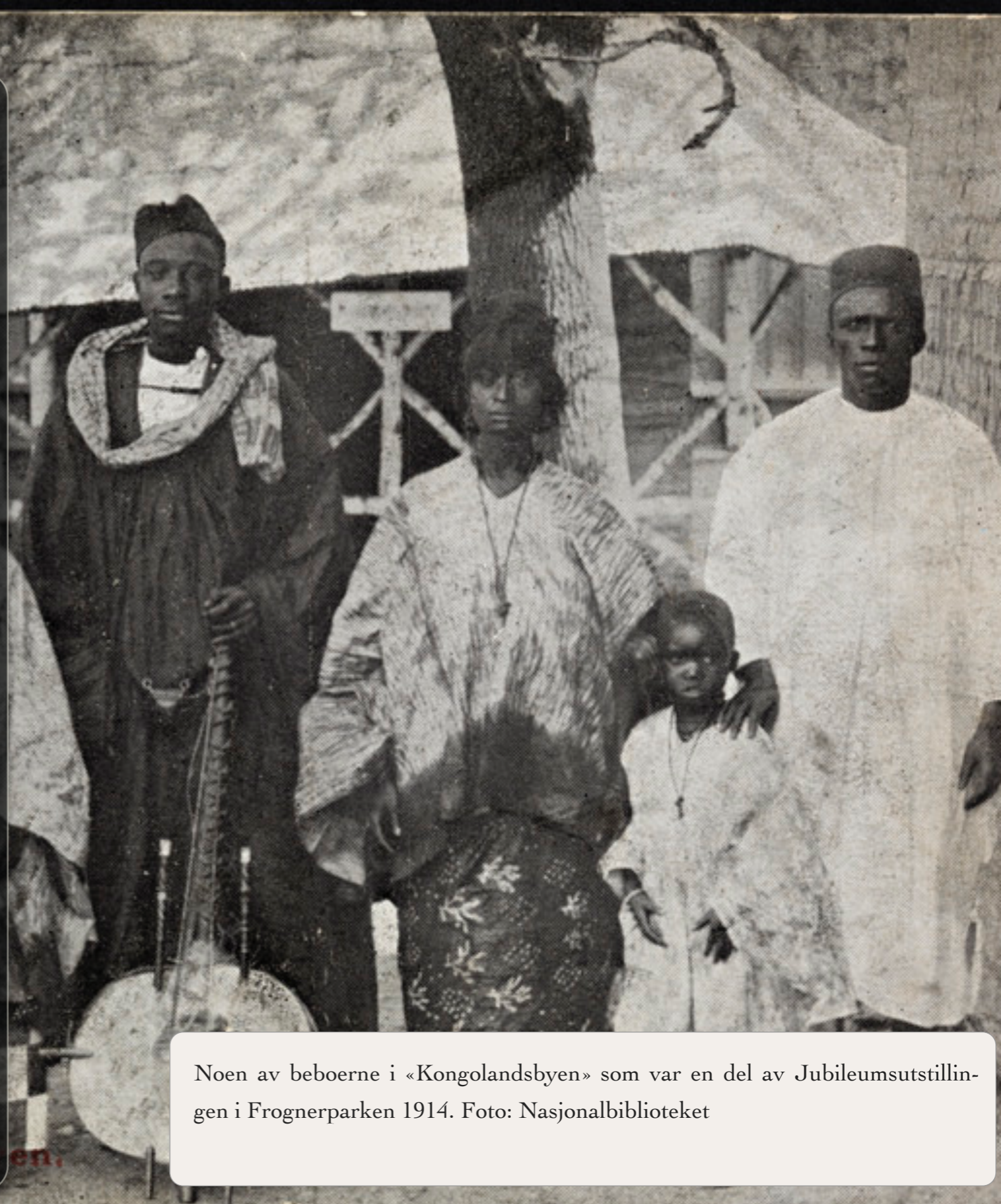
maktøvertakelse i kjølevannet av denne. Hvorfor dette eksempelet på sivil ulydighet, med stor betydning for ettertiden, er såpass lite vektlagt i nyere historiefremstilling, også i gjennom skolens historieundervisning, må sees på som underlig. I likhet med svært mye av motstandskampen i Norge under okkupasjonstiden inneholdt lærernes kamp for undervisningens politiske nøytralitet og sin egen lærergjernings integritet få actionfylte scener eller øyeblikk med sitrende spenning. Det er noe betenkelig at etterkrigstidens historiefremstilling i liten grad har fokusert på denne delen av den norske motstandskampen. Kampviljen til de mange tusen som valgte å stå imot trusler om oppsigelse, stans i lønnsutbetaling og til slutt også arrestasjoner bør ikke være et glemt kapittel i norsk historie, og særlig ikke i skolens historieundervisning!

Karoline Torkildsen går lektorprogrammet med fordypning i historie ved Universitetet i Oslo, ved siden av jobb som lærer ved Oslo Handelsgym. Hennes masteroppgave er en komparativ analyse av læreraksjonen i 1942 og arrestasjonen av jødene i 1942-43, og del av et forskningsprosjekt ved HL-senteret. Kronikken var på trykk i Dagsavisen 29. mars 2014.

DEN VANSKELIGE HISTORIE- FORMIDLINGEN I MUSEENE

«Museene i Norge er viktige arenaer for historiefremføring. Men de kvier seg for å fremføre de vanskelige historiene», skriver Camilla Holm Velle. Gjennom en uheldig selvsensur motarbeider mange museer deres rolle som samfunnsaktør.

Noen av beboerne i «Kongolandsbyen» som var en del av Jubileumsutstillingen i Frognerparken 1914. Foto: Nasjonalbiblioteket

CAMILLA HOLM VELLE

Den vanskelige
historieformidlingen i
museene

Museene i Norge er viktige arenaer for historieformidling. Men de kvier seg for å formidle de vanskelige historiene.

Det er nesten litt pussig, men så fort et museum velger å formidle deler av historien som kanskje ikke er av de stolte øyeblikkene, da tvinges samfunnet til å reagere og diskutere. Når denne «skittentøyvasken» henges ut i det offentlige rom og vises frem for den som ønsker å se den, da fylles avisene med debattinnlegg og kronikker som oftest hyller eller kritiserer museets valg.

Men likevel går det lenge mellom hver gang et museum velger å fortelle en vanskelig historie, såpass lenge at det skaper oppstandelse hver gang en kontroversiell utstilling åpnes. Denne type selvsensur er ikke fruktbart for et fortsatt demok-

rati. Jeg skulle ønske at det hadde vært et museum som hadde stått for rekonstruksjonen av Kongolandsbyen i Oslo, da dette prosjektet kun pirker bort nordmenns (historiske) holdning mot fremmede kulturer. Om et museum hadde vært ansvarlig eller kanskje samarbeidspartner med Mohamed Ali Fadlabi og Lars Cuzner, hjernene bak prosjektet, så kunne Kongolandsbyen fått mer dybde og gitt en dypere historisk kontekst.

Museene må motiveres til å tenke annerledes

Nå skal det sies at det har begynt å skje endringer, hvor prosjekter som «BRUDD» i regi av Kulturrådet har vist at det er viktig, men ofte vanskelig å fortelle om mørkere sider i historien. Dette prosjektet ble lansert i 2003, hvor museene som meldte seg på fikk faglig og økonomisk støtte til å planlegge å gjennomføre utstillinger om temaer ansett å være «ubehagelige, tabulagte, marginale, usynlige, kontroversielle».

En av disse utstillingene var Telemark museum sin utstilling om telemarkingens Vidkun Quisling. Det skapte stor debatt i lokalavisen Varden og nasjonale medier som VG og NRK, om denne mannen fortjente sin egen utstilling, hvor også lo-

kalbefolkningen var redd for at denne utstillingen ville til- trekke seg nazisympatisører, og dermed ville utenforstående trekke paralleller mellom nazisme og Telemark. Utstillingen ble gjennomført, og mottok blandende reaksjoner fra samfun- net. I 2013 friga Riksarkivet familiealbum fra Quisling- familien og igjen ønsker museet å for- midle mer om denne familien. Dette har skapt en ny debatt om hvorvidt Telemark museum burde formidle denne type historie igjen.

Museene ønsker å blidgjøre, ikke fornærme

Så hvorfor er det så vanskelig for museene å formidle denne siden av historien? Når en utstilling planleg- ges og gjennomføres er det mange personer som er med på å realisere den. Dette er gruppen eller personen som utstillin- gen skal handle om, museumsansatte og ulike bidragsytere for å nevne noen. Det er også mange meninger som skal

diskuteres og vurderes, så blir en utstilling realisert gjennom kompromisser og hensyn.

Et eksempel på dette er Hvalfangstmuseet i Sandefjord, hvor det er en del pensjonerte hvalfangere som bruker mye av sin fritid på å vedlikeholde museets hvalfangstskute. Dette er en

kostnad som museet ikke har pen- ger til å dekke, og dermed er avhen- gig av frivillig arbeid for å kunne holde denne åpen for besøkende.

Da Hvalfangstmuseet i sin tid åpnet sin basisutstilling i 1983, ble det bevisst fra prosjektledelsens side, ikke diskutert konsekvensen av hvalfangerens rovdrift av blåhvalen i media eller i selve utstillingen. Ut- stillingen ble gjort så nøytral og in- formativ som mulig, da museet ikke

ønsket å svartmale hva deres frivillige hadde vært en del av i sin arbeidskarriere. Denne utstillingen står fortsatt og brukes aktivt i deres formidlingsopplegg. Det var først da museet ble med på BRUDD-prosjektet i 2006 at museet valgte å for-

*«Og det er jo kjent at
«skandaler» skaper
overskrifter og debatt, noe
museet nødvendigvis ikke
ønsker eller har ressurser
til å følge opp.»*

midle om rovjakten på hval, og hvordan norske har vært aktivt med på å gjøre blåhvalen en utrydningstruet art.

Stort forbedringspotensial

Og det er jo kjent at «skandaler» skaper overskrifter og debatt, noe som nødvendigvis museet ikke ønsker eller har ressurser til å følge opp. Og det er heller ikke så mange museum som har ansatte som driver med markedsføring og/eller presse, og da velger å unngå dette problemet ved og ikke oppfordre til drama på hjemmebane. Dette viser en feighet, hvor museene motarbeider sin egen rolle som samfunnsaktør.

Tilbake til Kongolandsbyen. Det har vært svært god mediedekning av dette prosjektet og kunstnerne som har realisert dette prosjektet har måtte stå imot protester og kritiske kommentarer. Men de har likevel valgt å gjennomføre, og dermed provoserer de frem tanker og meninger nettopp rundt hvordan vi nordmenn har behandlet fremmede kulturer. Denne utstillingen gir da også grunnlag for debatt hvordan vi nordmenn behandler fremmede kulturer som kommer til vårt land i 2014.

Camilla Holm Velle er masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo.

10

LÆRERNES TIDSKAMP

«Det var ikke lett å få til god undervisning for den pliktoppfyllende allmueskolelæreren på 1800-tallet», skriver Ole Gregert Gliddi. Idag er fremdeles rammevilkårene ofte grunnen til uante utfordringer for læreren.

Harold Lloyd i stumfilmen «Safety Last» (1923).

OLE GREGERT GLIDDI

Lærernes tidskamp

Frihet og tillit til ansvarlig profesjonsutøving er premisset for å kunne tilpasse undervisning. God skoleutvikling krever at lærerne beholder friheten til å styre egen tidsbruk.

Det var ikke lett å få til god undervisning for den pliktoppfyllende allmueskolelæreren på 1800-tallet. Undervisninga blei holdt på gårdene og læreren måtte gå mellom dem. Avstandene kunne være store, flere mil i Aust-Agders bygder. Da læreren, sliten og sulten, kom fram til gården, var det ikke alltid folk ville ta han imot, sjøl om læreren hadde rett på både

kost og losji. Enkelte gårdsbruk, hadde ikke mat å gi bort. Men, som oftest blei læreren tatt godt imot og fikk undervise.

Rammevilkåra ga læreren betydelige utfordringer med tilrettelegging av undervisninga. De pedagogiske hjelpemidlene var så godt som fraværende. Undervisninga foregikk i et rom som var både stue, kjøkken, soverom og klasserom i ett. Lufting var ikke et alternativ. Veden som varma opp rommet var for dyr til å fyre for kråkene. Mangelen på oksygen var stor. Det kan ikke ha vært enkelt for barna å tenke. Barna var heller ikke utvilte når de satte seg rundt bordet. Når ikke de deltok i undervisninga, hjalp de stort sett til i gårdsarbeidet. At barna sovna i timene var altså ikke rart.

Læreren hadde allikevel mulighet til å tilpasse undervisninga til forholda. Han kunne ta hensyn til livet på gården. Det kunne han gjøre ved ikke å insistere på å gjennomføre undervisninga når barna måtte arbeide. Han kunne også velge å ikke straffe elevene når de sovna fra undervisninga. Ved å bruke aldersforskjellene i barneflokk, det yngste barnet var sju eller åtte og det eldste rundt 14, kunne læreren etablere læringsfellesskap. De eldste barna kunne ofte svare på spørsmål som de yngste ikke kunne svare på. Ved å bidra til å løse konflikter i fritida kunne læreren bidra til sosial læring.

Tilpassinga var mulig fordi læreren hadde frihet i arbeidet sitt og tillit til at han gjorde jobben sin. Friheten hadde han blant annet fordi sognepresten, 1800-tallets rektor, ikke fulgte han rundt omkring i sognet. At sognepresten hadde forståelse for at det ikke var blitt gjennomført skole på dager hvor arbeidet eller været hadde gjort det umulig å holde undervisning var en annen grunn. Det vil ikke si at læreren hadde ubetinga frihet, han var underlagt både forvaltningsmessig og demokratisk kontroll. Læreren førte opp gjennomført undervisning og elevfravær i skoleprotokoller som sognepresten kontrollerte.

Den konkrete konteksten for lærere, er heldigvis svært annerledes i dag. Allikevel er det flere likheter: Fortsatt er rammevilkåra hun jobber under ofte grunnen til uante utfordringer. For eksempel når elevene ikke har fått brukt matpausen til å spise. Eller når klasseromma er så fulle av sløvende luft at den nesten kan gripes. I

slike tilfeller er det de kreative og innovative egenskapene læreren må bruke for å tilpasse undervisninga.

Det er også slik at læreren fortsatt har frihet og tillit til å tilpasse undervisninga til de situasjonene som måtte dukke opp. Læreren kan, og bør spør du meg, velge å bruke et kvarter ekstra når det kommer en elev og lur på hvordan man regner ut prosentvis nedgang. Hun kan velge å bruke kveldstid til å gi elevene tilbakemelding på førsteutkastet av teksten om demokratiutviklinga på 1800-tallet. Rektorer over heile landet har tillit til at lærerne legger til rette for at elevene får passende utfordringer og omsorg.

Det er denne friheten til å tilpasse undervisninga i de situasjonene som krever det, Kommunesektorens organisasjon (KS) utfordrer med sitt forslag til endring i arbeidstidsavtalen. Mulighetene KS ønsker å åpne for innebærer at lærerne ikke vil få mulighet til å ta valget om å bruke kvelden til å forklare hvordan organisasjoner bidro til økt demokratisering, så lenge de lokale arbeidstidsavtalene legger opp til det. Da må

«Det er denne friheten til å tilpasse undervisninga i de situasjonene som krever det, KS utfordrer med sitt forslag til endring i arbeidstidsavtalen.»

tilbakemeldingsarbeidet gjøres i visshet om at det ikke er betalt, og trolig vil det føre til at færre lærere velger å gi elevene den raske tilbakemeldinga som er så viktig for at tilbakemeldingene skal gi best mulig hjelp. I tillegg signaliserer forslaget en betydelig mistillit til at lærerne kan bidra til å gjøre norsk skole bedre fordi hovedargumentet for forslaget er at KS ønsker en bedre skole.

Denne utfordringa er farlig fordi norske lærere må ta et betydelig ansvar for at Norge ikke skårer kjempebra på PISA- og TIMMS-tester, og ansvar for et frafall som får store konsekvenser for dem det berører. Lærerne er den viktigste faktoren for å få til forbedring, sier forkinga. Men det er ikke slik at den friheten lærere har står i motsetning til å forbedre skolen. Gjennom muligheten til å investere tid, når det er mest fordelaktig for elevene, kan lærerne bidra til forbedring. Derfor må også lærerne få beholde friheten og tilliten til å utøve profesjonen sin. Ser vi til Finland framheves nettopp lærernes ansvar og frihet som viktige faktorer i den finske skolens suksess.

Dette står i grell kontrast til tilliten KS har til lærerne. I KS sitt bilde er det kun mer makt til rektorene som kan sikre at skolen utvikler seg. Utviklingspotensialet ligger ikke i lær-

erne som med friheten sin i behold kan bruke tida til å tilpasse undervisninga. Ved å fjerne den friheten lærerne har til å tilpasse undervisninga, så fjerner KS også mye av premisset for god undervisning og skoleforbedring. Å gjøre jobben vanskeligere bidrar trolig heller ikke til å øke den viktige rekrutteringa til læreryrket.

Ole Gregert Gliddi er lektorstudent med fordypning i historie ved UiO. I sin masteroppgave skal han undersøke skolefravær og skolemotstand i indre bygder av Vest-Agder mellom 1850 og 1900. Kronikken var på trykk i Agderposten 11. april 2014.

DANMARK SKAL FEJRE Tabet AF NORGE!

Danskene har mer til felles med «den moderne nordmand end med den fortidige dansker», skriver utvekslingsstudent Thomas Juhl. Han foreslår at også danskene burde hive seg på feiringen av 1814.

Postkort fra grunnlovsjubileet i 1914. Foto: Nasjonalbiblioteket

THOMAS JUHL

Danmark skal fejre tabet af Norge!

Den norske løsrivelse fra Danmark skal også fejres herhjemme, for vi har langt mere tilfælles med den moderne nordmand, end vi har med den fortidige dansker.

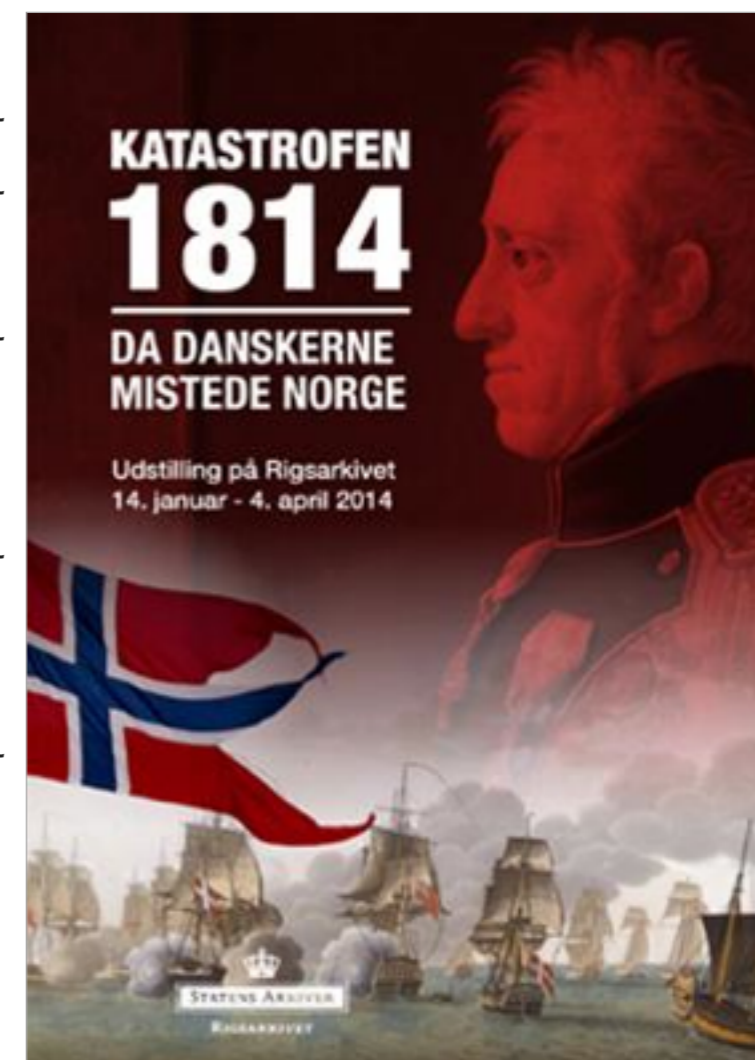
Norge har 17. maj 200 års jubilæum for løsrivelsen fra Danmark og landets første frie forfatning.

Jeg er pt. bosat i Norge og at påstå, at jubilæet bliver gennemfejret heroppe, er mildest talt en underdrivelse. Aviser, universiteter, sportsklubber og pølsefabrikker fejrer årsdagen i en grad, der får H.C. Andersen året til at virke lidt underspillet. Hvorfor, vil du måske spørge, mener jeg så, at vi skal fejre den norske nationaldag i Danmark? Burde vi ikke

hellere lade jubilæet for det største territorialtab i Danmarkshistorien forbigå i tavshed, eller i det mindste mindes det med sorg, som et nederlag på linje med tabet af Sønderjylland i 1864?

Det er sådan set et meget relevant spørgsmål, men før jeg svarer på det, er det nødvendigt at overveje, hvorledes vi forstår det danske tab af Norge.

Da Danmark og Norge gik hver til sit i 1814 var det enden på 434 års sammenslutning imellem de to lande. Det var da heller ikke med Danmarks gode vilje, at denne sammenslutning blev opløst. Det var i stedet pga. af pres fra Storbritannien, Rusland og især Sverige i slutningen af Napoleonskrigene, og med pres me-

«Efter 400 år i samme stat blev danskere og nordmænd skilt ad, og i Danmark har vi ikke været de samme siden.» Plakat fra udstilling ved det danske Riksarkivet, som gikk til mai 2014.

ner jeg 60.000 svenske og russiske soldater, som stod og trippede for at få lov til at invadere Jylland. Frederik 6. måtte afhænde Norge og Danmark gik ud af Napoleonskrigene som det land, der havde mistet suverænt mest territorium.

Hvordan kan dette nederlag så være noget vi bør fejre og glædes over i dag? Svaret findes i de 110 paragraffer fyldt med stavfejl som blev underskrevet ved Eidsvold den 17. maj 1814: Kongeriget Norges Grundlov.

Grundloven er nemlig et tydeligt eksempel på, hvad den engelske filosof John Locke kaldte "folkesuveræniteten". Ideen er kort sagt, at ethvert folk har ret til til at bestemme sin egen statsform. Det princip følger Danmark i næsten enhver henseende i dag. Derfor har Grønland og Færøerne selvstyre og mulighed for at melde sig ud af rigsfællesskabet

«Svaret findes i de 110 paragraffer fyldt med stavfejl som blev underskrevet ved Eidsvold den 17. maj 1814: Kongeriget Norges Grundlov.»

ved folkeafstemning. Derfor har vi anerkendt Palæstina og givet dem ambassadørstatus i Danmark og derfor kræver vi ikke Skåne eller Nordtyskland tilbage. Fordi vi tror på, at ethvert folk har retten til sit eget land.

Når dette princip nu er så gennemgående i dansk politik, hvorfor så ikke fejre, at Danmarks historie er en del af folkesuverænitets sejrsgang over den vestlige hemisfære?

I stedet virker det som om vi knytter os til en nederlagsforståelse af, hvad der skete dengang.

Dette kan selvfølgelig skyldes vores historie, hvor Danmark de sidste 500 år har haft en eminent evne til altid at være på den tabende side, men måske det er på tide vi kommer videre.

Men måske tager svaret i stedet udgangspunkt i noget endnu mere grundlæggende - vores forståelse af os selv som danskere. Vi som moderne danskere virker til at mene, at vi har en klar samhørighed med fortidens danskere. En forståelse af, at 'vi' var vikinger, at 'vi' opdagede Amerika og at 'vi' var på korstog i Estland. Denne forståelse af Danmarks

historiske fortid som 'os' gør det nutidige Norge til 'dem'. Men i stedet burde vi føle samhørighed med de nulevende nordmænd, i stedet for de for længst døde og helt anderledes danskere.

Sandheden er nemlig, at vi moderne danskere har langt mere til fælles med den moderne nordmand, end vi har med den stat som for 200 år siden mistede en række landområder, som følge af en årrække med kronisk dårlige storpolitiske beslutninger. 200 år er rigtig lang tid, og den måde mennesker lever på har ændret sig i en grad, så det er umuligt at sammenligne det moderne os, med danskerne anno 1814. De fleste af os kan ikke engang føre vores slægts historie så langt tilbage.

Dette historiske 'os', virker da heller ikke konsekvent. Er der fx nogen moderne dansker, som her i 2014, vil sætte spørgsmålstegn ved Norges ret til at eksistere som selvstændig stat? Ikke ret mange vil jeg tro, og de få der gør, har nok

*«Dette historiske 'os',
virker da heller ikke
konsekvent. Er der fx
nogen moderne dansker,
som her i 2014, vil sætte
spørgsmålstegn ved
Norges ret til at eksistere
som selvstændig stat?»*

også en forkærlighed for skaldede isser og blankpolerede læderstøvler.

Når vi ikke vil fejre det norske selvstændigheds jubilæum, skyldes det en identifikation med en tid, som vi kun har ganske få symboler til fælles med. I stedet burde vi begynde at leve i vores egen tid og indse, at vi som moderne individer har langt større grund til at identificere os med den moderne nordmand end med den fortidige dansker.

Både danskere og nordmænd lever i dag i et repræsentativt demokrati, bygget på individuelle frihedsrettigheder, og ikke i et enevældigt arverige, hvor slægtens navn bestemmer din mulighed for indflydelse. I norden 2014 kan vi igennem smartphones få informationer, hvor end vi er, hvorimod der i 1814 endnu var 23 år til telegrafens opfundet. Det jeg prøver at sige med disse eksempler er, at vores 'vi' bør inkludere ligesindede nutidige nordmænd, og ikke de komplet forskellige fortidige danskere.

Men hvis vi er så adskilte fra historien, hvorfor så overhovedet fejre et jubilæum, som jo per definition er fejring af fortiden? Fordi vi skal forstå, at historien har en stor indflydelse på, hvordan vi er i dag. Vi skal derfor ikke fejre Norges selvstændighed ud fra begivenhederne i 1814, men derimod pga. hvordan de begivenheder påvirker os i dag. Dermed bliver jubilæet en aktualisering af historien i dag. Historien er nu!

Derfor bør vi fejre den norske selvstændighed for den var et fremskridt, og har gjort, at vores moderne ligesindede nordmænd kan leve og herske over deres eget land, efter deres egen skik. Vi tror på folkesuværeniteten, og vi ønsker at bestemme over vores eget liv og land, og derfor bør Norges jubilæum også være vores jubilæum.

Thomas Juhl er Stud.mag i Historie ved Aarhus universitet og vårsemesteret 2014 utvekslingsstudent ved Universitetet i Oslo. I sin masteroppgave undersøger han liberaliseringen af abortlovene på 1960-tallet. Denne kronikken sto på trykk i avisa Politiken 17. mai 2014.

PRESTEMANGEL OG EMBETETS MANGLER

«Presteskapets rolle i våre hverdagsliv har stort sett gått tapt», skriver Martin Aasen og spør om den organiserte kirka har utspilt sin rolle uten fortidens kilder til legitimitet.

Keiser Konstantin og biskoper fra det første konsilet i Nikea 325 e.kr. viser frem en revidert utgave av den nikenske trosbekjennelse som ble vedtatt 56 år senere på det første konsil i Konstantinopel i år 381. Ikon fra senmiddelalderen.

ΠΙΣΤΩ ΕΙΣ ΕΝΑ ΘΕΟΝ, ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΝΟΚΡΑΤΟΡΑ, ΠΟΙΗΤΗΝ ὙΡΑΝΟΥ ΚΑΙ ΓΗΣ,
 ΟΡΑΨΟΝΤΕ ΠΑΝΤΩΝ ΚΑΙ ΔΟΡΑΨΟΝ. ΚΑΙ ΕΙΣ ΕΝΑ ΚΝΙΗΣΟΝ ΧΝΘΝ ΥΙΟΝ
 ΤΩ ΘΕῷ ὉΜΟΙΟΤΗΤΗ, ὉΝ ΕΚΨΤΕΡΟΣ ΓΕΝΗΘΕΝΑ ΓΡΟ ΠΑΝΤΩΝ ὉΝ ΑΙΩΝΩ

MARTIN AASEN

Prestemangel og embetets mangler

Universitas 9. april bringer en lengre sak om presteyrkets forfall – de oppgitte rapportene skildrer en prestemangel som ikke kan dekkes opp gitt antallet studenter i dag. Artikkelen byr ellers på en lang rekke forslag fra prester, presteemner og akademikere om hva som kan være årsaken.

En av disse er Hallgeir Elstad, som siteres på at presteyrket har hatt «et enormt statusfall», og at sekulariseringa i Norge har ført til at presten sitter igjen med kun sine religiøse oppgaver – men konkluderer at disse er mer enn viktige nok og at man der møter «flertallet av det norske folk ved de viktige milepælene i livet».

Slik jeg ser det, nærmer Elstad seg sannheten i at presten har mista en vesentlig del av sitt virke til staten, men fremfor å

forfølge dette poenget, ender han tilsynelatende opp med å stille seg like undrende som resten av de spurte i artikkelen over hvorfor så få ser verdien i utdanninga.

Presteskapets rolle og legitimitet

Før kirka første gang deltok i en stat, på 300-tallet i Romeriket, hadde alt biskopen, som fremste representant for presteskapet, funnet to sentrale kilder til å legitimere sin stilling. Først og fremst kunne han utvise en såpass sterk etterfølgelse av det kristne budskap og de tilhørende dydene, at han gjorde seg fortjent til en stilling i kirka.

I det han iførte seg embetets drakt, beviste han også at han tok del i den hellige ånd, og dermed hadde direkte tilgang til den guddommelige inspirasjonen. Han talte guds ord, ufeilbarlig, og kunne felle dom over deltagerne i menigheten.

Dette er fortsatt sant i dag i Norge, selv om protestantismen som vi har her til lands senere har moderert presteskapets utøvelse av makt overfor menigheten. Så hva er forskjellen?

Å delta i to sfærer

En tredje kilde til legitimitet dukka opp ved innlemmelsen av kirka i den romerske stat i 325 – nemlig muligheten til å ta del i og påvirke lokalsamfunnet, både gjennom tett kontakt med lokaladministrasjonen, og velferd eller almisser til vanskeligstilte.

Biskopen ble forventet å skulle fordele til sin menighet – og samfunnet rundt seg for øvrig – av de midler han hadde, til enhver etter deres nød. I tillegg snakka han med statsadministrasjonen, på lokalt og sentralt nivå, om noe sto galt fatt i hans sete. Om han var spesielt talefør, kunne han også skaffe til veie en rekke goder. I takt med større deltagelse i samfunnet for øvrig, ble flere krav stilt til ham, og han tok prestisje i å oppfylle dem.

«Når presteskapet ikke lenger kan legitimere seg ved å være en viktig og høyt ansett del av lokalsamfunnet på samme måte som før, har det kun den religiøse sfæren igjen.»

Lokaladministrasjonen har siden da blitt dyktige byråkrater, med evne til å utføre mange arbeidsoppgaver selv. Likevel var det lenge en stor andel fattige i Europas befolkning, hvis nærmeste autoritetsfigur og kilde til almisser var presten; uavhengig av om lokale styresmakter kom og gikk, eller ble sterkere og svakere.

Staten overtar kirkas domene

I dag er Norge etter sigende verdens beste land å bo i, og vi har også et sjeldent velfungerende sosialdemokrati, med velferdsgoder som langt overgår de fleste land i vesten. Vi har med andre ord ikke bruk for et presteskap som deler ut almisser til fattige og vanskeligstilte – vi har NAV og sosialen.

De går ikke lenger i dialog med lokalstyret for oss – vi får utløp for vår frustrasjon og ønsker gjennom lobbygrupper, politiske organiseringer, kommentarfelt i nettavisene, og lignende fora som vår sekulære stat legger opp til. Spørsmålet gjør seg altså gjeldende for folk i deres daglige liv – hva behøver vi egentlig presten til?

Når presteskapet ikke lenger kan legitimere seg ved å være en viktig og høyt ansett del av lokalsamfunnet på samme måte som før, har det kun den religiøse sfæren igjen. Det kunne før stå med ett bein i hver sfære – det verdslige og det kirkelige – men nå har presteskapets rolle i våre hverdagsliv stort sett gått tapt, og vi greier oss i større grad uten den organiserte kirka.

Vi er blitt individualister som vil dyrke vår egen forståelse av omverdenen, og det kan godt gjelde religion også. I stor grad har sosiale normer nå tatt over for presteskapets muligheter til å fordømme og innlemme i det gode selskap, og vi har i tillegg fått muligheten til å feire viktige overgangsriter i regi av staten fremfor kirka.

Religion har ikke dermed utspilt sin rolle, men det er mulig den organiserte kirka har det – det er ihvertfall åpenbart at de kildene til legitimitet som presteskapet tidligere har hatt til sin rådighet, nå mangler sårt.

«Spørsmålet gjør seg altså gjeldende for folk i deres daglige liv – hva behøver vi egentlig presten til?»

Martin Aasen er en 29 år gammel masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo. I sin masteroppgave undersøker han biskopens endrede rolle mellom den første kristne keiser i 314, og kristendommens endelige plass som statsreligion i 381. Kronikken ble publisert i Universitas' nettutgave 30. april 2014.

KVINNER I KRIG: DET VIKTIGE DEKNINGSARBEIDET

«Kvinnenes deltakelse i dekningsarbeidet var avgjørende for motstandsbevegelsens overlevelse», skriver Grethe Nikoline Langerud i denne teksten om en av de mindre kjente sidene ved motstandskampen.

Eva Jørgensen var under krigen aktiv i motstandskampen knyttet til Milorg, og fungerte i en periode i praksis som sjef for Distrikt 25 - Hamar by med omkringliggende kommuner - under dekknavnet «Jakob». Mange kvinner deltok i motstandsbevegelsen, men som regel i mindre fremskutte posisjoner. Foto: ukjent / Hedmarksmuseet, Domkirkeodden.

GRETHE NIKOLINE LANGERUD

—

Kvinner i krig: det viktige dekningsarbeidet

Under andre verdenskrig i Norge deltok et stort antall kvinner i motstanden, mange av disse var med i dekningsarbeidet. Disse kvinnene huset ettersøkte motstandsmenn og lot dem lagre våpen, sprengstoff og lignende i hjemmene deres uten frykt for hva som ville skje med dem om okkupasjonsmakten skulle oppdage det. Kvinnenes deltakelse i dekningsarbeidet var avgjørende for motstandsbevegelsens overlevelse.

Dekningsarbeidet

Det å arbeide med dekning innebar å huse flyktninger og motstandsmenn, i tillegg til å lagre våpen og andre illegale varer. Det var et farlig arbeid, men nødvendig.

For at den norske motstandsbevegelsen skulle fungere måtte det være et skikkelig system for de som måtte i dekning. Tyskerne hadde et velfungerende etterretningsnettverk og kjente ofte til omgangskretsen til de som var mistenkt for motstandsarbeid. Man trengte muligheten til å skjule seg hos personer man ikke hadde noen direkte tilknytning til.

Flyktningsapparatet var svært avhengige av tilgjengelige dekningssteder. Når noen måtte flykte til Sverige kunne det ta tid å få orden på alt. Man måtte få til en skikkelig rute, ordne papirer og lignende. Dette kunne fort ta et par dager. I mellomtiden måtte vedkommende gå i dekning for å unngå å bli tatt av okkupasjonsmakten. Det var også slik at mange av rutene til Sverige kunne ta flere dager å gå, på grunn av det fantes det mange dekningssteder langs grensa.

Et godt organisert dekningsapparat ble derfor opprettet og godt brukt både av de som skulle flykte til Sverige og av profilerte motstandsmenn.

Mange kvinner

I denne grenen av motstanden var det med flere kvinner enn i noen annen del av motstanden. Grunnen til dette er mange. Kvinner ble generelt sett sjeldent mistenkt av tyskerne for å

delta i motstandskampen, de ble sett på som uskyldige kvinner som ikke hadde noe å gjøre med det illegale arbeidet.

Kristin Hatledal forteller i sin bok, "Kvinnekamp" (2011) at de mest ettertraktede kvinnene for motstanden, når det kom til dekningsarbeidet, var middelaldrende kvinner med store leiligheter i byene. Disse leilighetene lå ofte svært sentralt til og var ideelle skjulesteder. Kvinnene hadde mye plass og ingen ville finne på å mistenke en eldre kvinne for illegale aktiviteter.

Om en enslig mann hadde en stor leilighet midt i byen og en rekke fremmede menn kom og gikk ville okkupasjonsmakten fort bli mistenksomme, men om det var en kvinnes leilighet ble det ikke lagt merke til på samme måte.

Jobben med å skjule ettersøkte motstandsfolk var farlig. Når som helst kunne det komme tyskere på døra for å undersøke. De som bodde der kunne ikke bare pakke sakene sine og dra, det var hjemmet deres. Risikoen var stor om motstandsmennene var der eller ikke. Selv om de hadde flyktet kunne tyskerne finne spor av at de hadde vært der og da fikk eieren av leiligheten problemer.

Hvor nødvendig disse kvinnene var for de forskjellige motstandsmennene kommer godt frem i memoarene til enkelte profilerte motstandsmenn. Både Max Manus og Gunnar Sønsteby nevner flere av disse leilighetene og forteller hvor avhengige de var av dem. De mente at om det ikke hadde vært for dem hadde de blitt tatt av tyskerne lenge før krigen var over.

Motstandsmennenes heltinner

De kvinnene som var dekkverter hadde et stort ansvar. De måtte skaffe mat til alle og få de få forsyningene de kunne få tak i til å vare så lenge som mulig. Uansett situasjonen var det viktig å forholde seg rolig og ikke tiltrekke seg uønsket oppmerksomhet. Dekkvertene visste også mye mer om motstanden enn de skulle. De ble tildelt en stor tillitt fra de som skjulte seg der.

Et eksempel på en av de kvinnene som hadde denne tillitten var dekkvertinnen Elsa Endresen. I løpet av krigen huset hun store deler av Hjemmefrontens ledelse, de holdt møter og planla diverse aksjoner under hennes tak. Hun satt inne

med en enorm mengde informasjon som kunne felt store deler av motstanden om den hadde kommet i feil hender.

En annen kvinne som også ble tildelt stor tillitt under krigen var Fru Øyenbråthen som Max Manus nevner i sine memoarer. Under krigen tilbrakte store deler av Oslogjengen mye av sin tid hos henne. Man kan tenke seg hva som ville skjedd om tyskerne hadde fått tak i disse kvinnene.

Motstandsmennene sendte også ofte dekkvertinnene sine ut på små ærender for dem. De leverte beskjeder, undersøkte om andre dekkleiligheter var trygge og fraktet også enkelte ganger våpen fra leilighet til leilighet.

Kvinnene hadde mange hjelpemidler som menn ikke hadde. De kunne bruke sin feminine side til å komme seg gjennom kontroller uten å bli ransaket og de kunne lett forsvinne inn i mengden ved å opptre som en søt, uskyldig norsk jente.

Trikset med å holde seg et skritt foran fienden er å gjøre noe de ikke forventer og det kommer tydelig frem fra krigslitteraturen at tyskerne ikke forventet at kvinnene deltok i motstanden i så stor grad som de gjorde.

Hvis tyskerne hadde mistenkt kvinnene på samme måte de mistenkte mennene hadde de nok hatt en mye lettere jobb med å ta knekken på motstandskampen.

Kvinnene som deltok i dekningsarbeidet burde fått mer anerkjennelse enn de fikk. De risikerte mye med å huse flyktninger og motstandsmenn, men de klaget aldri. Uten kvinnenes deltakelse i dekningsarbeidet hadde ikke motstandskampen overlevd krigen.

Grethe Nikoline Langerud er masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo og skal i sin masteroppgave undersøke hvordan kvinners innsats i motstandskampen har blitt skildret siden krigen og frem til i dag. Kronikken sto på trykk i Hamar Arbeiderblad 19. mars 2014.

DET STILLE BONDEOPPRØR I EIDSBORG BYGD

På slutten av 1700 talet gjorde bøndene i Eidsborg opprør. Etter minst hundre år der borgarar hadde styrt det meste av brynesteinsindustrien klarte bøndene å ta tilbake sjølvråderetten, utan bruk av vald.

Brunåslie i Eidsborg, med smia i bakgrunnen, 1916.
Foto: Rolf Falch-Muus / Vest-Telemark Museum

JOHN GUNNAR STAVER

Det stille bondeopprør i Eidsborg bygd

På slutten av 1700 talet gjorde bøndene i Eidsborg opprør. Etter minst hundre år der borgarar hadde styrt det meste av brynesteinsindustrien klarte bøndene å ta tilbake sjølvrådetten, utan bruk av vald. Samanliknar ein med resten av Noreg, er dette ei sjeldan bragd som ofte ikkje kjem fram i historiske bøker.

Når ein les ordet bondeopprør vekker dette for dei fleste tankar om ei fysisk form for strid, og det er oftast dei spektakulære historiene som vert formidla vidare. Lofthus-reisinga på midten av 1780-talet er eit godt døme på slik historie; den inneheld alle dei "rette" elementa. Her er vald, urett handling, klageferder til Danmark og ein samlande leiar. Få kan seie at å lese om dette i historiebøker som Halvdan Kohts Norsk Bondereising ikkje er underhaldande. Ingen kan

heller seie at denne forma for opprør ikkje var viktig. Det er likevel ei bakside med det å berre formidle dei historiene som er populære. Viktige hendingar har fort for å måtte gje plass for meir underhaldande historier. Dette fører ofte til at desse ikkje vert fortalt, og i verste fall gløymde.

Brynesteinsindustrien i Eidsborg

Eidsborg er ei lita bygd i Vest-Telemark få kilometer frå Dalen og vestenden av innsjøen Bandak. Rimeleg transport til handelsbyen Skien på flåtar av tømmer var med på å gjere brynesteinsverksemda drivverdig.

I denne bygda har det sida jernalderen vore brynesteinsdrift og eksport av denne. Det har vore ei viktig sidenæring for gardbrukarar, og det har truleg vore drive som eit samvirke ifrå starten av. Dei har eigd og drive brynesteinsverksemda saman utan innblanding utanfrå. I 1356 får Skiensborgarane eineretten på handel med brynestein. Dette tydde at bøndene ikkje hadde andre val enn å selje til kjøpmenn i Skien, til ein pris desse kunne diktere. Seinare mistar bøndene broteretten på steinen. For folk i Eidsborg må dette ha vore eit hardt slag, og ein stor grunn til harme ovanfor kjøpmenn i Skien.

Oberst Christian von Koss, som etter 1727 er eigar av Eidsborg kyrkje og har broteretten på brynestein, skuldar fleire gonger på 1750-talet eidsborgingen Halvor Vindlaus for å ha tatt ut stein ulovleg. Halvor forsvarar seg med at han berre brukar den retten bøndene i Eidsborg har hatt i alle tider; han tek stein for å dekkje skattar og avgifter. Halvor må ha tala godt for seg. Juristen i saka skriv i konklusjonen; da Eidsborginger fra gammel Tiid haver Ret til aabenlyst Tyveri, vert Halvor Vindlaus frifunne. Dei rettslærde har tydelegvis ikkje skjønna mykje av systemet Halvor viste til. Samstundes med dette driv Christian von Koss brynesteinshandelen hardt, og han hogg ut meir stein enn han klarer å selje. Prisane fell, noko som fører til at bøndene mister inntekt.

Vinteren 1758 dør Christian von Koss i ei drukningsulykke ved Byglandsfjord. Bøndene får eit nytt høve til å bli kvitt borgarar som styrer over brynesteinsdrifta. Dei kjøper Eidsborg kyrkje saman, og med stavkyrkja får dei delar av brynesteinsdrifta. Trass i dette fortsett krangelen med kjøpmenn og embetsfolk, då bonde og borgar no kappast om å selje mest mogleg stein. Til dømes gjer prokurator Ludvig Lorentz Hyphoff ei sak ut av at bygdefolket tek ut for mykje, noko han meiner gjer at prisane gjeng endå meir ned. Året 1778 finn

Brynesteinsbruddet ved Tjønntøyl idag. Foto: J.G. Staver

Hyphoff ut at det ikkje lenger er mogleg å konkurrere med dei lokale eidsborgingane. Etter nok ei mislukka rettssak mot bøndene, nyttar bonden Ola Aasmundsson Berge sjansen til å kjøpe tilbake den siste delen av broteretten på vegne av alle gardeigarane i Eidsborg. Nok ein gong vert det sameige der dei sjølv styrer heile drifta. Eidsborgingane har blitt kvitt utanforståande kjøpmenn og embetsfolk, og det utan noko form for valdelege aksjonar.

Historia frå Eidsborg er eit døme på bønder som hadde gjennomslagskraft. Dei klara å lausrive seg frå borgarstanden

utan valdsame handlingar. I staden klara dei å utnytte økonomiske og rettslige system som allereie var på plass. Ser ein dette i ein større samanheng, er det få tilfelle av nedskriven historie der allmugen klarar noko liknande. Det er ei historie frå Selbu i Sør-Trøndelag der lokale bønder kjøpte eit koparverk i 1737, men dette føretaket vara berre i eit par år før dei måtte selje tilbake til rike borgarar. I Eidsborg heldt dei brynesteinsverksemda gangande som samvirke fram til 1890-talet, då dei leigde ut drifta til blant andre Norrøna fabrikkar. Elles kan ein òg finne likskapar innan kvernsteins historia, som ofte vart driven som sameige. Konfliktnivået mellom borgarar og bønder er likevel ikkje til stades i like stor grad her som det ein finn i Eidsborg.

Eidsborg viser at det ikkje berre var valdelege bondeopprør i Noreg som gav resultat. Misnøye mot kjøpmenn og embetsfolk kunne gjerne taka andre former. Om bøndene var dyktige til å tale for seg, og øvrigheita medgjerleg, syner Eidsborg at dette var mogleg. Truleg hadde ikkje bondeopprøret i Eidsborg mykje å seie for andre enn dei i nærleiken. Det er likevel interessant å notere seg at dette skjedde før Lofthusreisinga i nabofylket. Ein dristig historikar kan spekulere i om ikkje historia frå Eidsborg kan ha spreidd seg til andre stader.

Les ein i det som er skriven ned om brynesteinsindustrien i Eidsborg, kan ein finne ut det meste om nettopp brynestein. At Eidsborg vann ein kamp for rettane sine på slutten av 1700-talet, som førte til 120 år med sjølvstyre over eigen ressurs, må du derimot leite godt mellom linene for å finne. At dei vann denne retten på fredeleg vis, burde ikkje stande i vegen for at ei slik historie vert fortalt, heller tvert imot. Det bøndene i Eidsborg oppnådde, er historie som ikkje berre skulle vekke merksemd i lokalmiljøet. Eidsborg er eit døme på ei form for motstand mot øvrigheita som er lite dokumentert, òg om ein tek med heile landet. Ein kan seie at det var ei form for stille opprør. Dessverre kan ein og seie at det er ei form for stille historie.

John Gunnar Staver er ein 29 år gammel masterstudent i historie ved Universitetet i Oslo. Han skal skrive masteroppgåve om brynesteinsverksemda i Eidsborg, og se på korleis bøndene fikk tilbake brote- og salgsprivilegia på brynestein samt følgjene av dette. Kronikken var på trykk i Varden 1. mars 2014.